

Зеновій Библиук

БІЛЬ НАШОЇ ПАМ'ЯТІ

Косів
"Лисаний Камінь"
2017

ББК 63,3 (4 Укр) 62
Б 59

Біблюк З.І.

Б 59 Біль нашої пам'яті. — Косів. Писаний Камінь. 2017. — 92 с. Ілюстрації

©З. Біблюк. 2017

©А. Гордійчук

©Писаний Камінь. 2017

БІЛЬ НАШОЇ ПАМ'ЯТІ

Написати цю книжку мене спонукало те, що значна частина людей, навіть на Гуцульщині, не знає історії нашого краю і не уявляє, що творилося в Косівському районі в 1939-1941 роках, коли Західну Україну «визволила» більшовицька влада. Більшість наших земляків, яких безпідставно і незаконно заарештували перші «совіти», були розстріляні і тільки одиницям вдалося чудом вирватися на волю.

Сім'ї та родичів репресованих майже 50 років вважали «ворогами народу». Про ті часи і йде мова у даній книзі. Вона написана на основі архівних даних та розповідей близьких і знайомих засуджених. Прочитавши цю книжку, читачі зрозуміють як по-фарисейськи комуністична влада карала наших батьків і дідів, як вибивала з них у страшенних тортурах покази, та як влаштовувала брехливі судилища.

З книжки читач дізнається імена багатьох тих слідчих та суддів, які чинили оте свавілля. В один день вони судили по 15-25 осіб без присутності підсудних, без будь-якого захисту адвоката...

Те лихоліття страшною смертельною косою зачепило і нашу сім'ю. У татової сестри Юлії в 1940 році влада заарештувала синів Михайла і Степана. Коли під натиском німців більшовики дали драла, вона кожен день виглядала чи не повернуться сини. Тільки після проголошення самостійної України мені вдалося в'яяснити, що військовий трибунал 12 армії Київського особливого військового округу 23 та 29 березня засудив їх до розстрілу.

Таких випадків у книзі наведено немало. І це не жодні домисли, а реальна гірка правда.

ДЕМ'ЯНІВ ЛАЗ

*Василеві Богачу та його косівським побратимам,
закатованим у станіславській тюрмі навесні 1941 р.,
присвячую.*

Михайло БОГАЧ

Дем'янів Лаз... Дем'янів Лаз...
Ти став пристанищем для нас.
Вже відлетіли чорні круки
І закінчилися наші муки,
Споочинок тут останній наш.

Кати знущалися над нами,
Живих скидали нас до ями:
Дітей, дівчат і юнаків —
Хто про волю мріяли посмів.
А Лаз не бачив ще такої драми.

Схилились у жалю смереки,
У небі плакали лелеки,
Що поверталися до гнізд своїх здаля.
Здригнулася опришківська земля
Від «визволення» пострілів далеких.

Та прийде час розплати над катами,
Що волю задушили в нас штиками.
І чорний вересень осудить наш народ,
Відкине на задвірки всіх заброд.
Що по-звірячому знущалися над нами.

Три свіжовириті могили...
І дух карпатської сосни...
У трунах трупи вже прогнилі,
Коса дівочої весни.
Щипці катів, драти колючі,

Пробиті цвяхами хребти...
Краян моїх такі болючі,
Трагічні кроки до мети.

Спливає кров з червоних прапорів
Імперії московського ГУЛАГу
На коси посивілих матерів,
Котрі прийшли засвідчити повагу

Синам своїм і юним берегиням,
Що над усе любили рідний край,
І землю боронили до загину
Від чужинецьких вражих зграй,

А чим же, чим вони так завинили?
Хіба любов до краю — це ганьба?
Та «визволителі» їх і не судили,
А сп'яну відкривалася стрільба.

Спливає кров... І майоріє
Жовто-блакитний прапор над хрестом.
Він матерям хоч трішечки зігріє
Серця згорьовані теплом.

Жовтень — листопад 1989 р.

ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Організація Українських Націоналістів (ОУН), була формально утворена на I Конгресі українських націоналістів, який проходив у Відні з 28 січня до 3 лютого 1929 року.

Її створення розпочалося з об'єднання націоналістичних організацій — Групи Українських Націоналістів Молоді у Празі, Легії Українських Націоналістів в Подебродах і Союзу Української Націоналістичної Молоді. У Львові на конференції представників цих організацій у Берліні 3-7 листопада 1927 року. Тоді вже було створено перший Провід Українських націоналістів (ПУН) на чолі з Євгеном Коновальцем. Проводові було доручено сформуванати ідеологічну базу, програму, структуру і план дії ОУН.

Осідком головного Проводу Українських Націоналістів були в 1929-1936 рр. Женева, у 1936-1940 рр. — Рим, 1940-45 рр. — Берлін, 1945-1964 рр. — Люксембург, пізніше — Париж. Утворення ОУН було реакцією на невдачу визвольних змагань 1918-20 рр. і виявом бажання продовжувати боротьбу за відновлення самостійної української держави. Єдиним успішним засобом для того ОУН вважала революційні методи боротьби проти окупантів України. За своєю програмою ОУН була націоналістичною організацією.

У різні періоди існування ОУН її найвищим органом був Конгрес українських націоналістів або Великий збір; на чолі ОУН стояв ПУН або Провід ОУН, або Політична Рада. Терени діяльності ОУН поділялися на краї, інспекторати, області, округи, надрайони, райони, станиці. Найнижча організаційна ланка (звено) об'єднувала принаймні трьох членів. Паралельно з членською мережею ОУН діяло юнацтво ОУН, до якого належала молодь у віці 15-18 років. У 30-их роках ОУН стала найактивнішою політичною силою на Західній Україні, насамперед у Галичині та в еміграції. В її лави влилися насамперед студентська, а далі міська і сільська молодь. Її зростанню сприяли традиції української збройної боротьби Української Галицької Армії та Українських Січових Стрільців. В ОУН панувала атмосфера фанатичного патріотизму, самовідречення, посвяти, готовності пожертвувати своїм життям.

В 1929-39 рр. ОУН провела ряд акцій, спрямованих проти польської окупаційної влади: влітку 1930 року масові підпали фільварків польських землевласників, у відповідь на що польська поліція і військо провели так звану пацифікацію.

В другій половині 1930-хх років ОУН ініціювала або брала участь у селянських і робітничих страйках, організувала висипання символічних могил на честь полеглих наших героїв.

У 1934-36 рр. польська поліція завдала серйозних ударів ОУН, але на місце заарештованих і засуджених або засланих до концентраційного табору в Березі Картузьській приходили нові кадри.

Осередки ОУН на теренах Косівщини були в Косові, селищах Яблунові, Кутах, в селах Бабині, Брустурах, Рожнові, Старих Кутах, Тюдові, Стопчатові, Середньому Березові.

Членкинею ОУН від 1930 року була жителька с. Смодне, дочка священика Дарія Гнатківська, заарештована 9 жовтня 1934 року і засуджена на 15 років ув'язнення за співучасть в убивстві Б. Перацького.

Міжвоєнний період висвітлив зразок якісно нової людини того часу — українського націоналіста. Для виховання нових борців була задіяна система зобов'язуючих моральних законів.

Крім «Декалогу» особливо актуальними та мобілізуючими були «12 прикмет характеру українського націоналіста», а також «44 правила життя українського націоналіста», які кожен кандидат у члени ОУН не лише зобов'язаний був знати напам'ять, але беззаперечно їх виконувати.

Ніхто з членів ОУН не курив, не вживав алкоголю.

Кожен український борець був високодейним, морально чистим, глибоко віруючим та жертвним.

В тридцятих роках на Косівщині діяли дві протилежні сили, які хотіли позбутися польської влади.

Це Комуністична партія Західної України, яка прагнула об'єднатися з Радянською Україною, та організація українських націоналістів, яка хотіла мати свою суверенну державу Україну.

Поширенню соціалістичних ідей на Західній Україні сприяли галічани, які потрапили у Першу світову війну в російський полон і стали учасниками Жовтневої революції, громадянської війни або прихиль-

никами комуністичного вчення-дурману. В лютому 1919 року була створена Комуністична партія Східної Галичини, яка в жовтні 1923 року була перейменована в Комуністичну партію Західної України. КПЗУ виступала проти націоналізму і діяла як секція комуністичної партії Польщі.

Комуністи не припиняли роботи з гаселенням, працювали в профспілках, культосвітніх та спортивних організаціях.

Перебуваючи в Росії, захоплено вітав Жовтневу революцію уродженець села Кобаки Созонт Букатчук. Повернувшись додому, долався до створення першого осередку в рідному селі у 1923 році. Влітку в Кобаки приїхав відомий революціонер, делегат I з'їзду Комуністичної партії Східної Галичини Василь Корбутяк і зустрівся з Созонтом Букатчуком і його товаришами. Першими комуністами села були Созонт Букатчук, Михайло Фенчук, Іван Осічний, Василь Регущ, Юрій Скавуляк.

Вплив кобаківських комуністів-підпільників сягнув далеко за межі села. 1 травня 1924 року біля тисячі жителів Кобак, Рожнова, Рибного, Хімчина взяли участь в першотравневій демонстрації в Заболотіві.

14 березню 1926 року в селі Рожнові відбулася конференція Коломийського окружкому КПЗУ. Головою конференції було обрано Созонта Букатчука. З Кобак звітував Михайло Фенчук. Він підкреслив, що комуністи мають вплив у кооперативі, читальні товариства «Просвіта», Народному домі. В кінці 1927 року в Кобаках був створений осередок організації «Сельроб».

ГАЛИЧИНА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Страшним випробуванням для Галичини стала Друга світова війна. Включення західноукраїнських земель до складу УРСР супроводжувалось небаченим терором і насильством з сторони сталінського тоталітаризму.

В липні 1938 року Комуністична партія Західної України була ліквідована згідно рішення виконкому Комінтерну.

Концепція польсько-українського порозуміння була офіційно викладена у промові голови Української парламентської партії (УРП) від УНДО Д. Левицького у польському сеймі 6 лютого 1935 року. Д. Левицький підкреслив: «Вважаємо, що лише нормалізація відносин, заспокоєння слухних потреб українського народу; створення в межах польської держави П'ємонту для українських визвольних прагнень, принесе польській державі всередині і назовні, тепер і в майбутньому велику користь».

Для всіх українських земель в Польщі голова УРП вимагав «територіальної автономії з власним сеймом і власною територіальною красевою обороною». Однак досягнута у травні 1935 року угода проводу УНДП і УПР з польським урядом не виправдала сподівань українців. Замість полегшень для українського населення польський уряд посилив колонізацію українських земель. Влада всіляко обмежувала діяльність українських кооперативів.

У 1937 році польські власті, прикриваючись гаслом зміцнення обороноздатності держави, розпочали новий наступ на права українського населення. З нормалізацією фактично було покінчено. Уряд розділив землі великих землевласників в українських воєводствах виключно між польськими осадниками. Вибори до громадських рад позбавили українське населення можливості самоврядування.

З метою денаціоналізації уряд докладав зусилля до регіоналізації та поділу українського народу на етнографічні групи: лемків, гуцулів, бойків, волинян, поліщуків.

Нормалізаційно політика УНДП розділила українське суспільство на два непримиренні табори — прихильників та противників польсько-українського порозуміння.

Рішучим противником нормалізації була організація українських націоналістів.

ПРИХІД БІЛЬШОВИЦЬКИХ «ВИЗВОЛИТЕЛІВ». РАДЯНІЗАЦІЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

1 вересня 1939 року почалася Друга світова війна.

У розв'язанні війни фальшиво звинуватили польський уряд, адже перед тим була підписана угода між Радянським Союзом та нацистською Німеччиною. У тексті таємного протоколу до пакту Молотова-Ріббентропа від 23 серпня 1939 року, зокрема говорилося, що «у випадку територіально-політичної перебудови областей, які входять до складу Прибалтійських держав (Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва), північний кордон Литви одночасно є межею сфер інтересів Німеччини і СРСР... у випадку територіально-політичної перебудови областей, які входять до складу Польської держави, межа сфер інтересів Німеччини і СРСР буде приблизно проходити по лінії рік Нарви, Вісли і Сяну». У тексті угоди та таємного протоколу не було жодного натяку про наміри радянського уряду возз'єднати Західноукраїнські землі з Радянською Україною.

Нота СРСР, яка фактично оголошувала стан війни з Польщею, була вручена польському послу лише через годину після того, як частини Червоної армії уже просувалися в глиб її території.

На Білоруському та Українському фронтах не було серйозних бойових дій з відділами польської армії. На обидвох фронтах було понад 40 сутічок з польськими прикордонними патрулями. Червона армія на Українському фронті втратила вбитими 491 та пораненими 1359 солдатів. Так званий визвольний похід Червоної армії населення західноукраїнських земель зустрічало по-різному. Були квіти, хліб та сіль, але був і збройний супротив, який чинили підпільні боївки ОУН. Більшість населення Західної України прагнуло і чекало нового возз'єднання всіх українських земель в єдину державу.

Радянізація Галичини.

Тривалий час радянська історіографія та офіційна пропаганда трактували події вересня 1939 року тільки однозначно, як здійснення одвічної мрії багатьох поколінь трудящих західноукраїнських земель про возз'єднання в єдиній Українській державі на шляхах соціалістичного вибору. А прихід Червоної армії не інакше, як «визвольний», що мав на меті, як сказано в ноті радянського уряду, врученій польсько-

му послу в Москві 17 вересня 1939 року: «взяти під захист життя і майно населення Західної України і Західної Білорусії» (Львів. Історія України. Авторський колектив).

В історичній літературі на сьогодні ґрунтовно проаналізовано події, пов'язані з підписанням радянсько-німецького договору і його зміст.

Домовившись про поділ сфер впливу, Адольф Гітлер і Йосиф Сталін фактично розпочали Другу світову війну.

1 вересня о 4.15 війська німецького вермахту вторглися в Польщу. Незабаром, форсувавши річку Збруч і не зустрівши організованого опору польських військ, частини Червоної армії надвечір 17 вересня зайняли міста Рівне, Дубно, Збараж, Тернопіль, Коломию, Львів, Стрий, Дрогобич. 18 вересня — Станіслав. Чимала частина населення Західної України з хлібом-сіллю, квітами, червоними і синьо-жовтими прапорами зустрічала радянських воїнів.

До возз'єднання у цілісну національну спільну, єдину унітарну державу закликали протягом десятиліть практично всі політичні партії, громадські організації та об'єднання краю різної орієнтації.

З приходом Червоної армії в регіонах почали створюватися органи народної влади — обласні, повітові та волосні тимчасові управління. Ініціатором їх утворення виступило командування Червоної армії. У його зверненні від 29 вересня 1939 року до населення зазначалося, що основою нової влади можуть стати створені на демократичних засадах у містах і повітах краю тимчасові управління, а у волостях і селах — селянські комітети.

Сформовані тоді ж загони Червоної гвардії брали під охорону заводи, фабрики, а згодом налагоджували роботу промислових підприємств, встановлювали контроль над виробництвом та збутом продукції, запроваджували 8 год. робочий день, трудовлаштували безробітних, а також обліковували поміщицькі землі, худобу, інвентар і передавали їх бідноті.

Організовували ці перетворення, як правило, колишні члени Компартії Західної України, ліквідованої у 1938 році виконкомом Комуністичного Інтернаціоналу на підставі сфабрикованих матеріалів про нібито широке проникнення ворожої агентури в ряди керівного партійного активу. Вийшовши з польських тюрем, колишні підпільники першими

стали на підтримку нової влади. Саме ці тимчасові органи влади були організаторами проведення виборів до Народних Зборів Західної України, які мали стати верховним представницьким органом народної влади, створеним усім населенням для вирішення питання про подальший соціально-політичний і державний устрій західноукраїнських земель. 28 жовтня 1939 року Народні Збори Західної України, що відбулися у м. Львові проголосили Декларацію про встановлення влади трудящих в особі Рад і звернулися з прохання до Верховної Ради СРСР включити західноукраїнські землі до складу Української РСР.

Перед приходом радянських військ до Косова тут були створені гуртки самооборони. Вони роззброювали польських солдат і офіцерів, які втікали до Румунії.

На Українському фронті було інтерновано 181 тисячу солдатів і

Косівська інтелігенція з дітьми.

У верхньому ряду справа наліво: Василь Фокишей, Юрій Каплич, у центрі — Дмитро Мартинюк, крайній ліворуч — Никорак. У другому верхньому ряду крайній ліворуч — Павло Романюк (бухгалтер фабрики Куриленка). У третьому верхньому ряду крайній ліворуч — Михайло Фединський, друга — Катерина Тимків.

10 тисяч офіцерів польської армії та захоплено, як трофеї, 900 гармат, 10 тисяч кулеметів, 300 тисяч гвинтівок, 1 млн. артилерійських снарядів. «За виявлені мужність і героїзм в боях» при звільненні Західної України і Західної Білорусії 16145 військовослужбовців були нагороджені орденами і медалями, а 39 совітів навіть отримали звання Героя Радянського Союзу.

Логічним завершенням таємної змови 23 серпня став договір про дружбу і кордони, який підписали в Москві 28 вересня 1939 року «старі друзі» Молотов і Ріббентроп. Німеччина отримала майже всю територію Польщі, а СРСР — території Західної Білорусії та Західної України за винятком Лемківщини, Ярославщини, частини Підляшшя, Надсяння, Холмщини, Белзчини та Рава-Руського повіту. На цих теренах проживало майже 600 тис. етнічних українців, яких радянський уряд чомусь не взяв під свій «захист», хоч вони теж були «єдинокровними братами українцями», а залишив їх у «сфері інтересів» свого союзника.

З приходом Червоної армії на західноукраїнських землях розпочався активний процес «радянського державотворення». Він відбувався не з ініціативи місцевого населення, а з ініціативи і під посиленним контролем військових комісарів та досвідчених радянсько-партійних працівників, які прибули з Радянської України та союзних республік СРСР. Так конкретні рекомендації щодо створення тимчасових органів влади на місцях давалися у зверненні командувача Українським фронтом С. Тимошенко від 29 вересня 1939 року. А вже 3 жовтня в межах колишніх воєводств були утворені тимчасові управління з центрами у Львові, Станіславі, Тернополі та Луцьку. Їм підпорядковувались міські та повітові тимчасові управління та волосні й сільські комітети. На теренах Станіславівщини було утворено: 10 повітових тимчасових управлінь, 119 волосних та 915 сільських комітетів.

До складу воєводських та повітових управлінь в обов'язковому порядку входили політпрацівники військових частин та приїжджі радянсько-партійні працівники. Крім того на західноукраїнських землях набрали чинності і юридичної дії Конституції СРСР та УРСР, кримінально-процесуальні, господарські та інші нормативні акти, але не при «всенародному волевиявленні». Для того, щоб замаскувати фак-

тичну агресію під возз'єднання Політбюро ЦК ВКП(б) 1 жовтня прийняло рішення про скликання так званих Українських Народних Зборів з виборами уповноважених делегатів Західних областей України. «Ініціатором» скликання Народних Зборів виступало Львівське вєводське тимчасове управління, яке 4 жовтня звернулось до Луцького, Станіславівського і Тернопільського тимчасових управлінь з відозвою про створення комітету з організації виборів. Наступного дня Військова Рада Українського фронту затвердила склад організаційного комітету з підготовки зборів, а 6 жовтня за погодженням з ЦК ВКП(б) Військова Рада встановила день виборів до Народних Зборів — 22 жовтня, а також день їх скликання 26 жовтня 1939 року. Водночас Військова Рада затвердила «Положення про вибори до Українських Народних Зборів Західної України» на які покладалося завдання прийняття ряду заздалегідь підготовлених декларацій. Вибори проходили з порушенням демократичних норм. За офіційними даними у виборах взяли участь 4433997 (92,8%) виборців із 4776275, що мали право голосу. А за кандидатів до Народних Зборів проголосувало лише 90,4%. В Станіславівській області в голосуванні взяло участь 941883 (96,13%) із 979735 з правом голосу, а за кандидатів проголосувало 877851 або 93,2%. Однак на думку більшості дослідників, результати виборів явно завищені.

Передбачаючи, що не все населення підтримає ідею «возз'єднання» Західної України з СРСР, а також з метою морального тиску та залякування на початку жовтня «спеціалісти» з НКВС провели арешти «ворогів народу», категорію яких складали польські офіцери, колишні поліцаї, урядовці, лідери українських політичних партій.

Серед 1484 обраних депутатів більшість представляли селянство і робітничий клас і лише 270 осіб інтелігенцію. Від Станіславщини до Народних Зборів було обрано 313 депутатів, із них 58 робітників, 199 селян і 56 інтелігентів.

1 листопада 1939 року позачергова сесія Верховної Ради СРСР прийняла закон «Про включення Західної України до складу СРСР з возз'єднанням її з Українською РСР», а 14 листопада позачергова третя сесія ВР УРСР ухвалила закон «Про прийняття Західної України до складу УРСР».

П'ята позачергова сесія Верховної Ради СРСР 1 листопада ви-

рішила задовольнити це прохання і прийняла закон про включення Західної України до складу СРСР і возз'єднання її з Українською Радянською Соціалістичною Республікою. 15 листопада того ж року позачергова сесія Верховної Ради Української РСР ухвалила закон про прийняття Західної України до складу УРСР.

Внаслідок анексії західноукраїнських земель територія СРСР збільшилась на 196 тис. кв. км., а населення на 13,2 млн. чоловік. 6 листопада у відповідності до рішень ВР СРСР від 1 листопада про приєднання Західної України до складу СРСР нарком внутрішніх справ СРСР Лаврентій Берія видав наказ «Об организации органов НКВД Западной Украины», згідно з яким створювалося управління НКВС у Львівській, Луцькій, Станіславській та Тернопільській областях (наказ про утворення УНКВС у Дрогобицькій області видано 13 листопада).

До складу УНКВС Станіславської області ввійшло 14 повітових відділів НКВС: Богородчанський, Галицький, Городенківський, Долинський, Жидачівський, Коломийський, Калуський, Косівський, Надвірнянський, Рогатинський, Стрийський, Снятинський, Сколівський і Глумацький.

Наказом від 3 грудня 1939 року Сколівський, Богородчанський і Галицький повітові відділи НКВС були ліквідовані.

З 13 грудня Жидачівський та Стрийський ПВ НКВС ввійшли до складу УНКВС у Дрогобицькій області, а також утворено Станіславівський повітовий відділ НКВС.

Згідно з наказом від 6 листопада комплектація новостворених органів НКВС мала проводитися «за счет 726 человек, ранее посланных в Западную Украину; некомплект остающегося оперативного состава покрыть за счёт: действующих кадров сотрудников НКВД республик, УНКВД краев и областей — 100 человек, согласно объявленной разверстки; особых органов НКВД Киевского военного округа — 250 человек; оперативно чекистских школ НКВД — 150 человек; пограничных органов НКВД — 100 человек».

Області на західноукраїнських землях були створені указом Президії Верховної Ради СРСР лише 4 грудня 1939 року, зокрема: Волинська, Дрогобицька, Львівська, Рівненська, Станіславівська, Тернопільська. У січні 1940 року було повністю ліквідовано старий

адміністративно-територіальний поділ і замість повітів та волостей створено райони.

До складу Станіславівської області входило 37 районів, 2 міські ради обласного підпорядкування, 10 селищних і 720 сільських рад.

Відповідно було створено один міський, 10 районних (Городенківський, Галицький, Долинський, Калуський, Косівський, Надвірнянський, Рогатинський, Снятинський, Станіславівський, Тлумацький) відділи НКВС та 26 районних відділень НКВС (Болехівське, Букачівське, Бурштинське, Більшівцівське, Богородчанське, Войнилівське, Вигодське, Гвіздецьке, Делятинське, Жаб'євське, Жовтневе, Заболотівське, Кутське, Коршівське, Ланчинське, Лисецьке, Новичанське (с. Новичка нині входить до м. Долини, а з 16 грудня 1940 року відділення НКВС було переведено в село Перегінськ), Обертинське, Отинійське, Печеніжинське, Рожнятівське, Солотвинське, Тисменицьке, Чернелицьке, Яблунівське, Яремчанське).

21 лютого 1941 року було прийняте рішення Президії ВР СРСР від 3 лютого «О разделении Народного Комиссариата Внутренних дел СРСР на два — Народный Комиссариат внутренних дел СССР и народный комиссариат государственной безопасности СССР».

Начальником УНКВС Станіславської області з листопада 1939 р. був капітан держбезпеки Михайлов, а з квітня 1941 року — капітан держбезпеки Синіцин, оскільки Михайлов очолив обласне управління НКДБ. В структурі обласного управління НКВС та райміськвідділів на початку 1940 року створено спеціальний підрозділ Відділ боротьби з бандитизмом (ВББ), співробітники якого мали боротися з організованими збройними формуваннями, особливо з боївками ОУН.

Згідно з Кримінальним кодексом УРСР (ст. 56 та 17) під «бандитизмом» розумілась організація «вооруженных банд и участие в них», а також «участие в организуемых ими нападениях на советские и частные учреждения или отдельных граждан, остановка поездов и разрушение железнодорожных путей и иных средств сообщения и связи». За це передбачалося покарання не нижче «трех лет с конфискацией части имущества, а при особо отягощающих обстоятельствах — высшая мера с полной конфискацией имущества». «Озброєною бандою» вважалась група осіб з такими головними трьома ознаками: а) участие в ней не меньше двух человек; б) вооружен-

ність хотя бы одного из членов банды, причем характер не имеет значения (револьвер, ружье, кинжал, нож, топор и т.д); в) наличие объединяющей всех членов банды цели совершения преступлений».

Отже «бандитами» могли стати будь-які особи, при затриманні яких були виявлені ніж, вила, сокира тощо. А щодо третьої «суттєвої ознаки», то її майстерно придумували слідчі НКВС-НКДБ. До «ворожих соціалістичному ладу елементів» відносилися:

«1. ... всі колишні члени антирадянських політичних партій, організацій і груп: троцькісти, праві, есери, анархісти і т.д.;

2. всі колишні члени націонал-шовіністичних антирадянських партій;

3. особи, які відбували покарання в тюрмах, таборах, висилках за контрреволюційні злочини;

4. члени сімей осіб, засуджених до розстрілу та до тривалих термінів (вище 10 років) за контрреволюційні злочини;

5. колишні учасники контрреволюційних повстань і організацій;

6. колишні жандарми, поліціанти і тюремники;

7. колишні офіцери (царські, білі, петлюрівські);

8. колишні політичні бандити і добровольці білої та інших антирадянських армій;

9. особи, виключені з ВКП(б) і ВЛКСМ за антипартійні злочини;

10. за кордонними колоніями: які проявляють націоналістичні настрої — поляки, німці, чехи, румуни, греки та інші;

11. всі перебіжчики, політичні емігранти, репатріанти, реемігранти і контрабандисти;

12. всі чужопіддані представництв чужоземних фірм, співпрацівники закордонних дипломатичних установ;

13. особи, які мають особисті і письмові зв'язки за кордоном, есперантисти, філателісти;

14. особи, які в'їхали в СРСР в масовому порядку і які можуть розглядатися як база для роботи закордонних розвідок;

15. по релігійних громадах, церковники, сектанти і релігійний актив;

16. члени тайних містичних товариств і гуртків, масони, теософи, богослови і т.д.;

17. всі колишні куркулі;

18. колишні люди царської і білогвардійської адміністрації, колишні дворяни, поміщики, купці, торговці».

Керуючись цим наказом, органи НКВС уже наприкінці жовтня провели перші масові арешти «націоналістів». До цієї категорії крім членів українських суспільно-політичних об'єднань і партій (ОУН, УНДО, «Просвіта», «Сокіл», «Союз Українок», «Луг» та ін.) відносилися також окремі комуністи: Хвильовий, Шумський.

Виявляти «націоналістів» на теренах Західної України органам НКВС допомагали архівні документи польських воєводських та повітових поліцейських управлінь, а також архіви польських шовіністичних партій та організацій. Про використання органами НКВС польських архівів свідчить і директива НКВС УРСР від 19 жовтня 1939 року «О высылке списков и материалов архивов бывших польских карательных органов, уличающих украинских националистов», а також повідомлень в українських часописах польського окупаційного періоду. Так, коломийська газета «Воля Покуття» повідомляла, що одразу ж після відступу «совєтів» з міста окремі громадяни заглянули в приміщення міського відділу НКВС і виявили там «декілька товстезних, у всіх напрямках докладно списаних грубесних книг. Знаходимо там докладну статистику даних не тільки про поодинокі народності міста та Коломийського повіту, є тут також список усіх українських товариств, що діяли на цьому терені. Крім цього, найважливіше, описані тут всі поодинокі члени товариства, як також більш визначні особи з поза товариств, які вибивалися понад звичайні одиниці загалу. При кожному з них подана докладна характеристика його партійної приналежності. Українське громадянство Коломиї дивувалось, що НКВС зараз таки з приходом радянської влади почало виловлювати всіх тих українських громадян, які провадили нашим господарським, культурним чи політичним життям».

Районні відділи НКВС отримували необхідну інформацію також і від «тайних агентів, котрі служили польській владі», окремих «місцевих комуністів і комсомольців», «голів сільрад» та «від тих нещасних людей, котрих енкаведисти муками й погрозами силували до того, щоб їм доносили про те, що їм було потрібно».

Найнебезпечнішими ворогами радянської системи вважалися члени Організації Українських Націоналістів, яка з перших днів при-

ходу на західноукраїнські землі Червоної армії у глибокому підпіллі чинила супротив новій владі, вдаючись до різних форм боротьби, в тому числі й збройної.

Після «розвалу» Польщі з тюрем і концтаборів на волю вийшло чимало провідних кадрів ОУН, у тому числі й колишній Провідник Крайової Екзекутиви ОУН Західноукраїнських земель (КЕ ОУН ЗУЗ) С. Бандера, який з 1936 року відбував довічне ув'язнення в Брестській тюрмі за підготовку вбивства міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького. Більшість з них (в тому числі й С. Бандера) нелегально перейшли радянсько-німецьку демаркаційну лінію й осіли в Кракові, який став тимчасовим центром (постоем) КЕ ОУН ЗУЗ.

Між Проводом Українських Націоналістів (ПУН), очолюваним А. Мельником та КЕ ОУН ЗУЗ одразу ж розпочалися гострі дискусії щодо стратегії і тактики в боротьбі за державну самостійність України в умовах, що склалися. Радикали з КЕ ОУН ЗУЗ на чолі з С. Бандерою вважали, що населення західноукраїнських земель не підтримує радянську владу, а тому необхідно негайно розпочинати повстання. Крім того, вони помилково вважали, що повстання на ЗУЗ підтримає значна частина населення Східної України, а також червоноармійці-українці.

У випадку успішного розгортання повстання керівництво ОУН вважало, що у війну проти СРСР вступить Німеччина, яка й мала вирішити долю повстання та його кінцеву мету — створення самостійної української держави. Керівництво ПУНу, навпаки, вважало, що національних сил недостатньо для боротьби з СРСР, а тому остаточне вирішення українського питання пов'язували з перемогою Німеччини у війні з Радянським Союзом. І все ж, перед загрозою розколу Організації, А. Мельник та члени ПУНу змушені були взяти участь у підготовці повстання.

На початку грудня 1939 року до рук НКВС потрапив спецкур'єр В. Глух, який направлявся з Кракова до Львова. У вилученій в нього інструкції для Львівського окружного проводу ОУН говорилося, що серед членів ОУН на ЗУЗ проведено мобілізацію і вони готові до виступу проти СРСР. Від Львівського проводу, який одночасно був і крайовим штабом повстання, вимагалось негайно повністю провести перегрупування сил, відсіявши неблагонадійний елемент. Де відсутні

керівники — призначити, взяти на облік людей та зброю. Бути завжди в бойовій готовності. Одразу після арешту спецкур'єра, органи НКВС провели масові арешти серед керівного та рядового складу ОУН в західних областях, внаслідок чого план повстання був зірваний.

Масові арешти призвели до ще більшого загострення відносин між членами КЕ ОУН та ПУНОм. С. Бандера та його соратники (М. Климишин, М. Лебедь, Я. Стецько та інші) утворили 10 лютого 1940 року в Кракові «Революційний Провід ОУН» (РП ОУН), головою якого обрали С. Бандеру. Як відзначалось у прийнятій РП ОУН постанові, такий крок був зумовлений тим, що «Організація Українських Націоналістів за кордоном опинилася в руках людей, що зле виконували завдання Проводу Української Національної Револуції».

Наприкінці зими 1940 року РП ОУН знову приступив до підготовки і переправи на територію західних областей України кадрів бойовиків із завданням очолити оунівське підпілля в західних областях України і вести роботу по створенню партизанських груп.

До весни 1940 року майже у всіх областях України були призначені керівники обласних, окружних, районних і інших ланок організації ОУН. У Львові знову була створена «Крайова езекутива», яка безпосередньо підпорядковувалася Краківському центру.

До крайового штабу повстання входив також і О. Луцький, який одночасно займався підготовкою повстання на теренах Станіславщини. Прибувши до Станіслава, він налагодив зв'язок з Станіславським і Коломийським повітовими проводами ОУН, після чого створив обласний провід ОУН, в який ввійшли: О. Луцький, як керівник обласного проводу ОУН, Сеньків Михайло («Тернистий») — заступник, Чижевський Василь («Артем») — організаційний референт, Клячківський Дмитро («Клим Савур») — обласний провідник «Юнацтва», Білобрам Надія («Барка») — керівник зв'язку. Пункт зв'язку обласного проводу ОУН знаходився на вул. Галицькій, 30 у приватному складі будівельних матеріалів Дейчаківського Богдана.

Реорганізація клітин ОУН була зумовлена новим адміністративно-територіальним поділом області, запровадженим в січні 1940 року. Через це замість двох окружних і 10 повітових було створено один обласний і 36 районних Проводів ОУН. Оскільки територія районів

була набагато меншою від колишніх повітів, то це давало можливість районним провідникам охопити організаційно-пропагандистською роботою майже всі населені пункти на підвладних їм територіях. Райони поділялися на «станіції», куди входило декілька сіл, члени яких утворювали «трійки» і «п'ятірки» (переважала «трійкова» система). Реорганізація територіальної мережі ОУН досить швидко дала позитивні результати: якщо на вересень 1939 року у Станіславському і Коломийському округах, до яких входило 8 повітів (Долинський і Калуський повіти входили до Стрийської округи), налічувалося приблизно 1200 членів і симпатиків ОУН, то наприкінці червня 1940 року уже було 796 станиць та 9600 членів і симпатиків ОУН.

О. Луцький створив військовий штаб повстання, до якого, крім членів проводу, ввійшли: полковник УНР Голуб («Антипо») з с. Острів Галицького р-ну, капітан УГА Мацкевич («Василь») з Галича, капітан УГА Банах Володимир («Вайс») з Калуша, Семенчук Ілля інженер-економіст зі Станіслава.

Головну увагу члени штабу зосередили на пошуку джерел придбання зброї та нелегальному військовому вишколі членів ОУН. У розробленому членами штабу плані повстання передбачалося в першу чергу захопити важливі військово-стратегічні об'єкти, як приміщення радянсько-партійних органів, пошту, телеграф, залізниці, блокування військових частин тощо. Крім того, була заведена «Чорна книжка», до якої заносились прізвища відповідальних радянсько-партійних керівників, співробітників НКВС та військових командирів, які мали бути знищені з початком повстання.

Однак у березні 1940 року були проведені чекістсько-військові операції по розгрому оунівського підпілля. Внаслідок цих операцій були арештовані окремі керівників обласних і окружних організацій, зв'язкові, господарі явочних квартир і конспіративної техніки та інші активні учасники ОУН. При арештах більшість оунівців проводили збройний опір.

До рук НКВС з копією генерального плану повстання потрапив спецкур'єр Теодор Мельник. Автором плану був колишній генерал УГА Віктор Курманович. У плані детально висвітлювалися практичні завдання підготовки антирадянського збройного виступу і визначались конкретні дії груп в момент повстання.

Від учасників повстання вимагалось бути постійно напоготові, оскільки виступ міг відбутися негайно, а міг — і через місяць, рік, два... Важливим вважався виступ першої ночі. Він мав вирішити все. Він мав відбутися на всіх землях України. В один і той же час повинні заговорити і Львів, і Луцьк, і Чернівці, і Київ, і Одеса, і Харків, і Дніпропетровськ, і Кубань, і всі українські землі.

У ситуації, що склалася, РП ОУН змушений був віддати наказ про підготовку нового повстання на осінь 1940 року, до моменту очікуваного військового нападу Німеччини на СРСР. З цією метою у Львові був створений черговий крайовий штаб повстання (Крайова Екзекутива).

У вересні 1940 року західними областями прокотилася чергова хвиля арештів членів ОУН. РП ОУН змушений був змінити «практику нелегальної роботи» і запропонував низовим ланкам ОУН в західних областях вдатися до таких застережних заходів, як:

а) усунути від активної роботи всіх нелегалів і осіб, що потрапили в поле зору органів НКВС;

б) в кожному окрузі залишити по 2 начальники, здатних організаторів, а всі решта роботи покласти на членів ОУН, що знаходяться на легальному положенні;

в) нелегалів — організовано, застосовуючи всі активні заходи аж до озброєного прориву, перекинути за кордон;

г) дотримуватися суворої конспірації, фізично знищуючи кожного члена організації, що порушив ці умови.

Основне завдання полягало в тому, щоб відновити організацію і зберегти її до весни. Наприкінці жовтня 1940 року у Львові був створений четвертий за чергою крайовий штаб повстання, до якого, за даними матеріалів НКДБ, входили:

Мирон Дмитро, керівник центру (убитий німцями в Києві в 1942 році), псевда: «Роберт», «Томаш-воля», «Піп», 1908 р. народження, учасник вбивства секретаря Радянського консульства у Львові Майлова.

Цмок Костянтин Григорович, заступник Мирона і керівник дрогобицької обласної організації ОУН, псевда «Модест» і «Вовченко», 1914 р. народження, уродженець села Синевидсько-Вишня Дрогобицької області.

Луцький Олександр Андрійович, керівник Станіславської обласної організації ОУН, псевда «Богдан» і «Чорний», 1904 р. народження, уродженець с. Боднарів Галицького району Станіславської області.

Климів Іван, заступник Мирона і керівник ОУН на Волині і Поліссі, псевда: «Мармаш», «555» і «Гриць», 33 роки (убитий гестапівцями у в'язниці в Львові в 1942 році).

Гуляк Юліан Констянтинович, керівник Тернопільської обласної організації ОУН, псевда «Арпад» і «А-13», 1915 р. народження, уродженець Буцацького р-ну Тернопільської області, колишній вчитель.

Але в грудні 1940 року органи НКВС знову випередили підпілля ОУН і розпочали широкомасштабну операцію з остаточної ліквідації оунівського підпілля в західних областях України.

За даними джерел ОУН з грудня 1939 року до січня 1941 року на теренах Західної України органами НКВС було заарештовано майже 35 тисяч членів і симпатиків ОУН.

З метою прискорення процесу «радянзації» та ізоляції «класових ворогів» комуно-більшовицький режим вдався до широкомасштабної акції — примусової депортації «неблагонадійних елементів» у східні регіони СРСР. Першими, хто відчув репресивний маховик на собі, були поляки, зокрема, так звані осадники. До цієї категорії належали колишні військові, які переселилися з Польщі в 20-30-х рр. й отримали понад 600 тис. га землі у прикордонних з СРСР районах, заселених переважно українцями та білорусами. У Західній Україні їх налічувалося 77 тисяч.

2 березня 1940 року РНК СРСР прийняла постанову про виселення із Західної України та Західної Білорусії членів сімей військовополонених, які перебували у таборах і в'язницях, колишніх офіцерів польської армії, а також співробітників польських тюрем, жандармів, розвідників, поміщиків, фабрикантів, чиновників державного апарату, учасників повстанських і контрреволюційних організацій, біженців із районів Польщі, що знаходилися під німецькою окупацією, а також тих, хто бажав виїхати з Радянського Союзу на зайняту німцями територію, але отримали від німецьких окупаційних властей відмову. Загальна кількість таких «неблагонадійних елементів» складала майже 25 тис. сімей. Уся робота з підготовки і проведення депортації була покладена безпосередньо на органи НКВС, які вдалися до підлого

методу: через своїх агентів — у селах проводили антипольську агітацію, підбурюючи населення до виселення поляків і захоплення їхнього майна. З листопада 1939 року такі збори були проведені у багатьох селах. Таким чином органи НКВС свідомо розпалювали взаємну міжнаціональну ворожнечу між українцями й поляками, яка знайшла своє подальше кроваве продовження уже в період німецької окупації.

Станом на 25 січня 1940 року на підставі складених списків і планів із Волинської, Дрогобицької, Львівської, Рівненської, Станіславської і Тернопільської областей підлягали депортації 17 807 сімей, в складі 95 193 особи, котрі проживали в 2054 населених пунктах. Для їх перевезення було виділено 3537 вагонів (із розрахунку 30 чол. у вагоні). Із Станіславської області депортації підлягало 1837 сімей, в складі 9468 осіб із 135 населених пунктів, для яких було зарезервовано 350 вагонів. Найбільша кількість виселенців підлягала депортації з Тернопільської області — 6289 сімей, або 32967 осіб, та Львівської області — 4252 сім'ї, або 23316 осіб. В областях за цю акцію відповідали начальники УНКВС.

Ця перша широкомасштабна депортаційна акція була чітко проведена 10-14 лютого 1940 року. Про злагоженість дій органів НКВС свідчить хоча б той факт, що станом на 15 годину 11 лютого в областях було примусово завантажено у вагони 16388 сімей, або 85362 особи. Всього станом на 14 лютого було депортовано 17206 сімей, в складі 89062 особи; залишено тимчасово через хвороби — 1457 осіб; були відсутні на момент операції — 2152 особи; переїхали в інші райони до початку операції — 690 осіб; заховалось під час операції — 56 осіб; утекли під час операції — 34 особи. Із Станіславської області було вивезено 1 810 сімей, або 9 083 особи; залишено по хворобі — 0; були відсутні — 200 осіб; втекло — 5 осіб.

Крім названих категорій «неблагонадійних елементів» польської національності, спецпереселенню підлягало й чимало сімей українців, рідні яких були членами ОУН і перебували на нелегальному становищі або за кордоном.

Навесні 1940 року в західних областях почали засновувати колгоспи. Противниками колгоспного ладу тут були не тільки заможні газди, які нажили маєтки за Польщі, але й значна частина бідняків,

які отримали землю уже від радянської влади. Тих, хто опирався, «переконували» за допомогою податкової системи та фізичними методами. Розмір податків залежав від величини земельної ділянки. У випадку, якщо селянин не міг сплатити цього податку, то він ставав «саботажником», а його дії трактувалися відповідними органами як «шкідництво радянській владі». Такий новоспечений «куркуль» міг бути розстріляний або ув'язнений з конфіскацією майна.

Таким чином селянин-одноосібник під час кампанії суцільної колективізації в 1940-1941 роках (а згодом і в 1944-1952 роках) постійно був перед дилемою: вступити «добровільно» до колгоспу і втратити лише власну свободу, частину землі й майна чи не вступати до нього і втратити все, а, можливо, й життя.

6 січня 1941 року РНК СРСР прийняла надтаємну постанову «Про план сільськогосподарського переселення на 1941 рік». Ця постанова — яскравий доказ цілеспрямованої політики геноциду проти окремих націй і народностей, перш за все української. Згідно з планом упродовж року з одних регіонів в інші підлягало переселенню 206 427 селянських господарств. Із них 60 тисяч — з України, в тому числі 41 тис. уже в першому кварталі 1941 року. Безперечно, що основну масу переселенців з України мали скласти мешканці західних областей України, оскільки в Радянській Україні штучним голодомором 1932-1933 років та репресіями «класові вороги» уже майже були знищені. Переселення розпочалося в лютому 1941 року й було перерване радянсько-німецькою війною.

У Станіславській області в 33 районах було організовано 274 колгоспи, до яких ввійшло 19807 в основному бідняцьких господарств. Але ці колгоспи були економічно слабкими.

ЖЕРТВИ КОМУНІСТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ З КОСІВЩИНИ

Серед жертв комуністичних репресій мій рідний брат Дреботюк Микола. Всі ці хлопці були національно свідомими, належали до «Відродження», ніколи не пили і не курили. Майже всі вони були арештовані на свято Миколая в 1940 році, вивезені до Станіслава і ніхто з них не повернувся. Одночасно із ними була теж вивезена мені особисто знайома по зв'язку дівчина Марія (псевдо «Скупонька») із с. Старі Кути нашого району. При розкопках в Дем'яновому Лазі ця дівчина була впізнана по документах, що збереглися. Тому, напевне, разом із нею були розстріляні і хлопці цього списку:

- 1 о. Могильняк Михайло, розстріляний у 1944 р.
- 2 Бігарий Петро
- 3 Балагурак Микола В.
- 4 Бович Юрій І.
- 5 Богач Василь І.
- 6 Борис Іван М.
- 8 Горбовий Кароль
- 9 Горбовий Михайло
- 10 Гринюк Володимир І.
- 11 Джуранюк Микола М.
- 12 Дреботюк Микола Іванович
- 13 Кіящук Микола
- 14 Кіящук Степан М.
- 15 Кифорак Денис
- 16 Кошак Микола І.
- 17 Лелет Василь П.
- 18 Максим'юк Марія В.
- 19 Матійчак Степан О.
- 20 Михайло Гретчук
- 21 Порчук Микола Г.
- 22 Стринадюк Михайло Ю.
- 23 Стринадюк Степан Ю.
- 24 Фокшей Іван Й.
- 25 Юсипчук Василь Д.
- 26 Юсипчук Володимир М.

27 Яремійчук Віктор С.

З моєї родини були заарештовані на Різдво в 1945 році і вислані на Сибір в Архангельську область тато Дреботюк Іван, мама Дреботюк Анна, 8-річний брат Іван. Тато помер у 1946 році у віці 60 років. Швагро Іван Ревій розстріляний у Коломийській тюрмі. Брат Іван Дреботюк засуджений на 25 років і покарання відбував у Караганді. Мене судили на 10 років і 5 років не виїзду. Кару відбувала на лісоповалі у Воркуті Комі АССР.

Марія ДРЕБОТЮК-ТЕРШАК,
1923 р., жителька м. Косова Івано-Франківської обл.

ДВАДЦЯТЬ ВІСІМ

Дмитро Мартинюк

У 1939 році, коли більшовики почали переслідувати родину Куриленків (Куриленко — організатор славнозвісної фірми «Гуцульське мистецтво»), то чоловік, Дмитро Михайлович, дав їй притулок в своєму домі, хоч знав, чим це загрожувало...

Так зайшла мова про Дмитра Мартинюка. Був він до 1939 року скромним крамарем, торгував у власній малесенькій крамниці на вулиці Довгій (тепер Ірчана). Хто не знає цієї крамниці? Оце й є колишній склеп Д. Мартинюка.

Та торгівля була далеко не головною справою в житті москалівського крамаря. Він належав до підпільної організації ОУН, тієї самої, яку ще недавно проклинали радянські ідеологи і якою лякали добропорядних громадян Країни Рад. Що було страшнішого за ярлик «українського буржуазного націоналіста»? Націоналістом був і Дмитро

Півтора року тому, ще за панування «розуму, честі й совісті», коли «зелені» організовували відпочинок дітей із чорнобильської зони, вразила така деталь: жоден із партійних керівників, які мають прекрасні квартири, не дав притулку ні однісінькій дитині. А 74-річна Анна Степанівна Мартинюк прихистила маму з трьома дітьми... Коли я згодом запитав пані Анну, як вона наважилась взяти на себе такий клопіт, вона здивувалася: а як же інакше, цього вимагає християнське милосердя! Так, мовляв, завжди було в їхній родині.

Мартинюк. Чи мав він якесь відношення до буржуазії, судіть самі.

Походив із селянської сім'ї, в якій народилося десятеро дітей, вижили семеро. Сім'я жила не бідно, бо всі, від найменшої дитини до батьків працювали тяжко і безупинно. Але коштів на те, щоб дати дітям освіту, не було. Дмитро зміг закінчити лише три з половиною класи народної школи. Та до знань прагнув завжди. Кохався в книжках, збирав власну бібліотеку. Шевченко, Франко, Лепкий, Грушевський були його улюбленими авторами, їхні твори заклали підмурівок національної свідомості.

Міг би Дмитро поринути в комерцію і багатіти шляхом чесної торгівлі (в ті часи нечесний торговець враз збанкрутував би, позбувшись довір'я клієнтів). Та він не належав до тих, хто сповідує принципи «моя хата скраю» та «своя сорочка ближче до тіла». Тягнувся до громадського життя. Замолоду відвідував заняття в національному спортивному товаристві «Сокіл». Співав у хорі. Охоче брав участь в аматорському драматичному гуртку при Союзі українок. Як і вся тодішня свідомо українська молодь, не вживав алкоголю й не палив: ці звички вважалися ганебними, такими, що принижують гідність людини.

З молодих літ зародився в серці москалівського юнака протест проти утисків українців польськими шовіністами. Це почуття закономірно привело його до лав організації, яка своєю метою ставила здобуття незалежності України, — до ОУН.

Польська поліція мала на обліку всіх, хто виступав проти панування Речі Посполитої на споконвічних українських землях. Потрапив до чорних списків і Д. Мартинюк. Але будьмо справедливі: польська влада не завжди карала за самі лише погляди й переконання, хоч і зизом дивилася на непокірних і дошкуляла їм як могла.

Зовсім змінилися обставини після 17 вересня 1939 року. Дуже швидко ця «золота» дата стала набирати кривавого забарвлення. Такі люди, як Дмитро Мартинюк, не чинили собі ілюзій щодо радянської влади з самого початку. Він знав правду про більшовицький «рай» з преси, з книжок. Був і трагічний досвід старшого брата, який потрапив у російський полон під час Першої світової війни. В Росії він зустрів революцію, жив і працював там. Та коли, затуживши за родиною, почав старатися про дозвіл поїхати за кордон, на рідну Гуцульщину, то зник безслідно назавжди.

Тож осередок ОУН продовжував існувати, бо ж Радянська Україна була лише іншою формою гноблення українського народу. Дмитро Мартинюк став повітовим провідником організації. Чим вона займалася? Нікого її члени не вбивали, не вчинили жодної диверсії чи замаху, не вдавалися до саботажу. Просто говорили людям правду. Критикували бездарність влади, засуджували переслідування й заборону всіх українських громадських організацій, висміювали фанатичне до безглуздя возвеличування «вождів» і, насамперед, «найулюбленішого батька всіх народів». У «найдемократичнішій у світі» радянській державі це вважалось страшенним злочином. Успадкувавши від польських жандармів списки неблагонадійних, енкаведисти встановили за підозрілими пильний нагляд. Нависла небезпека арештів. Дехто з членів організації намагався нелегально перейти кордон до Румунії чи Угорщини. Та нікому цього не вдалося зробити.

Дружина умовляла Дмитра тікати, наготувала наплічник. Та він відмовився: не міг покинути напризволяще маленького сина Ігоря.

...Першою взяли в серпні 1940 року килимарницю Марію Максим'юк. Потім столяра Степана Стринадюка. І пішло... 16 жовтня схопили Дмитра Мартинюка. Арешти тривали. Ніхто з рідних не мав права на побачення з заарештованими. Навіть передач не приймали. Лише одну звістку дістала пані Анна про свого чоловіка: один із косів'ян, що сидів у станіславській в'язниці за прогул на роботі, бачив, як Дмитра, напівмертвого від катувань, тягли на коці з допиту...

Наприкінці березня 1941 року пані Анна з великими труднощами домоглася прийому у голови військового трибуналу в Станіславі. Той збрехав їй, що Дмитра Мартинюка ще не судили. Лише згодом вона дізналася правду: суд відбувся ще 5 березня, а приховували ще тому, щоб рідні не змогли скористатися правом на заяву про касацію вироку, для чого давався термін п'ять днів.

Вироки для косів'ян були різні: і на 10 років ув'язнення, і до смертної кари. До страти засуджено й Дмитра Мартинюка. Було йому 34 роки.

Та, зрештою, вирок не мав значення: всіх, кого судили, чекала смерть у енкаведистських катівнях. Досі невідомо, де востаннє Дмитро глянув у небо, де востаннє згадав свого синопця, свою дружину, яка була йому однодумцем. Найімовірніше, це трапилося в Дем'яновому Лазі.

За що вбили Дмитра Мартинюка і 27 його товаришів? (До речі, лише деякі з них були членами ОУН, решта просто свідомі, гарно виховані, розумні люди, колишні члени товариства «Каменярі»).

Зате, що й понад 1800 в'язнів у львівських тюрмах, понад 700 чоловік у золочівському замку, близько 800 чоловік біли Чорткова, близько 270 чоловік у театральному сквері Станіслава... (А всього в 1941 році у в'язницях Західної України вбито близько 15 тисяч чоловік). За те, за що депортовано майже мільйон чоловік із Західної України до Сибіру, і всі ці страшні факти сталися в 1939-1941 роках, задовго до того, як виник збройний національний опір, що був закономірною відповіддю на нелюдські репресії більшовицького режиму. Знищували людей за те, що вони були національно свідомими, що хотіли демократії, волі, незалежності Україні.

Їх було 28, косів'ян, що стали першими жертвами тоталітарної системи. Серед страчених 11 килимарів, 5 столярів, 3 різьбярі, 3 хлібороби, 2 поденні робітники, один стельмах, один швець, один кравець, один крамар. Отакі «вороги народу»...

Їх імена зберіг Іван Васильович Кабин, який 16 років мучився в сталінських таборах.

Ось вони, ці святі для нас імена: Балагурак Микола Васильович, 24 роки, килимар; Баранюк Михайло Михайлович, 20 років, різьбяр; Богач Василь Іванович, 30 років, кравець; Бович Юрій Іванович, 19 років, столяр; Борис Іван Миколайович, 20 років, поденник; Горбовий Михайло Іванович, 44 роки, голова артілі «Гуцульщина»; Горбовий Кароль, вік точно не відомий, стельмах; Гречук Михайло, 36 років, хлібороб; Гринюк Володимир Іванович, 19 років, килимар; Джуранюк Микола Михайлович, 20 років, килимар, касир артілі «Гуцульщина»; Дреботюк Микола Іванович, 20 років, хлібороб; Кифорак Василь Миколайович, 24 роки, столяр; Кіящук Степан Миколайович, 21 рік, килимар; Кошак Дмитро Васильович, 24 роки, килимар; Кошук Іван Фердинандович, 22 роки, килимар; Лелет Василь Прокопович, 28 років, столяр; Максим'юк Марія Василівна, 19 років, килимарниця; Мартинюк Дмитро Михайлович, 34 роки, крамар; Матійчак Степан Онуфрійович, 28 років, килимар; Порчук Микола Григорович, 20 років, столяр; Турко Андрій, вік точно не відомий, хлібороб; Фокшей Іван Йосипович, 22 роки, різьбяр; Стринадюк Степан Юрійович, 21 рік, столяр; Стринадюк Михайло Юрійович, 20 років, швець; Юсипчук Василь Дмитрович, 22 роки, килимар; Юсипчук Володимир Михайлович, 20 років, килимар; Яремійчук Віктор Степанович, 20 років, килимар.

До земно вклонімося їх пам'яті. Викарбуймо їх імена на пам'ятнику жертвам тоталітаризму. Нехай імена цих людей, закатованих за те, що вони хотіли волі рідному краю й народові, сяють вічно в незалежній Україні, за яку вони віддали своє життя.

Ігор Пелипейко
(Газета «Криця», 29 листопада 2008 року, №3)

P.S.

Родина Мартинюків про суд над Дмитром та час страти (27. 04. 1941) дізналася вже після проголошення незалежності України та розсекречення архівів КДБ.

Син Ігор встановив у 2006 році меморіальну дошку на будинку, де жив і працював його батько. Погруддя Мартинюка виготовив з металу скульптор зі Львова Юрій Вишневський. Освятив дошку священник УГКЦ отець-декан Роман Іванюлик.

На освячення дошки виступив чоловічий хор товариства «Просвіта» «Гомін» під керівництвом Мирослава Дзьоби.

Дружина Дмитра Анна під час німецької окупації була зв'язковою ОУН і до кінця свого земного життя проводила активну громадську роботу. Розказувала про життя осередку «Просвіти» на Москалівці та про діяльність Союзу Українок.

Померла 6 вересня 2004 року на 88 році життя. Похоронена на Москалівському цвинтарі у Косові.

РОДИНА БОГАЧІВ

Василь Богач

Богач Василь, син Івана, народився в селищі Букачівці Івано-Франківської області в заможній родині

Мати Регнер Йосифа 1883 року народження, німкеня з колоністів. В 14 років вийшла заміж за Богача Івана 1873 року народження. Від Богача Івана в сім'ї було 9 дітей, з них двоє померли в дитячому віці.

Найстаршою була Марія, яка народилася в 1903 році, в 1906 році народилася Анна, в 1908 Стефанія, в 1910 Василь, 1912 Михайло, 1914 Йосип, в 1916 році Рудольф.

Батька Івана забрали у військо і він загинув у Першій світовій війні.

Від другого чоловіка у матері Василя було троє дітей: Ольга, Анастасія та Антоніна. Сини отримали професію. Василь вивчився на кравця, Йосип на коваля, Рудольф на масара.

Діти розбрелися по світу. Марія вийшла заміж за поляка і при проведенні операції «Вісла» була переселена в Польщу. Йосип замешкав в Івано-Франківську. Анна (Нуська) — в Коломиї. Рудольф виїхав у Сполучені Штати Америки.

Василь Богач спочатку працював у Яремчі, а в 1936 році переїхав у Косів. Мав свою власну кравецьку майстерню. В 1937 році він одружився із Стефанією Дзубей, 1914 року народження. В 1938 році в них народився син Ігор. Василь був працюючим господарем. Добудував хату, побудував стайню, посадив сад. Брав активну участь у громадському житті міста. Був членом товариства «Каменярі». З приходом Радянської влади працював кравцем в артілі «Карпатська

Гуцульщина». 13 січня 1941 року пішов у Маланку. Перед ранком прийшов додому, перебрався і пішов на роботу. 14 січня на роботі його заарештували. Додому він більше не повернувся, а на другий день в сім'ї народилася донечка, яку назвали Іванкою. Батько не бачив дитини, а дитина не бачила батька. Після арешту в будинку був обшук. Під час обшуку син Ігор простудився і через деякий час помер.

З кримінальної справи дізнаємося, що в лютому 1939 року Василь Богач став членом ОУН, прийняв присягу, пропонував окремим особам вступати в цю організацію. Мав псевдо «Дністер».

Суд відбувся 29 березня 1941 року. В той день судили 24 осіб. Судив військовий трибунал Київського особливого військового округу. Присутніх засуджених на суді не було. Вирок був «щедрим» — 13 осіб були засуджені до розстрілу. 3 особи дістали по 15 років тюрми та 5 років позбавлення в правах, 4 особи були засуджені до 10 років тюрми та 5 років позбавлення в правах, одного засудили до 10 років тюрми і одного до 5 років. 3 особам рішенням Верховної Ради СРСР від 2 червня 1941 року розстріл було замінено на 10 років тюрми та 5 років поразення в правах.

Жоден з засуджених не повернувся додому.

Дружина Стефанія жила із своєю мамою Анною та донькою Іванною.

Донька закінчила заочно Чернівецький державний університет в 1973 році. В 1965 році Іванна вийшла заміж за Зеновія, який працював лікарем у Косівській центральній райлікарні. В сім'ї народилося троє дітей. З них двоє здобули вищу освіту.

З 1966 року дружина Василя Богача проживала з донькою. Померла 14 квітня, не доживши два тижні до свого 90-річчя. Похована на Москалівському цвинтарі поруч зі своїм сином, який помер у березні 1941 року у трирічному віці.

РОДИНА ГОРБОВОГО

Народився Михайло Горбовий у 1896 році в Косові в родині ткача. У сім'ї було п'ятеро дітей. Мати рано померла, мачуха мало дбала про дітей, тож малий Михайло став піклуватися про них. З дитинства навчився ткати. А його старший брат Роман через багато років став навіть членом Спілки художників, його вироби з художнього ткацтва мали великий успіх на виставках не лише в Польщі, а й на всесвітніх виставках у Брюсселі та Марселі, не кажучи про ряд міст СРСР з Москвою та Києвом включно.

Михайло Горбовий

Михайло, хоч ніколи не цурався ткацького верстата, пішов іншим шляхом — шляхом громадської діяльності. Мабуть, за приклад узяв собі краянина Михайла Павлика. Закінчив учительські курси та учительську семінарію в Коломиї. Став діяльним членом товариства «Січ», осередок якого створено в Косові у 1900 році. З захопленням брав участь у побудові в Косові пам'ятника Т. Шевченкові, відкритого урочисто з участю тисяч гуцулів 19 липня 1914 року. Незабаром почалася Перша світова війна. Михайло Горбовий пішов добровольцем до легіону Українських Січових Стрільців, щоб у їх лавах боротися за волю України. Він брав участь у багатьох боях. Став стрільцем знаменитої Гуцульської сотні, яка відзначалася особливо високим бойовим духом і патріотизмом. Командував нею Гриць Голинський з Вижнього Березова (його в 1941 році замордували енкаведисти в Дем'яновому Лазі під Івано-Франківськом).

Після проголошення Західно-Української Народної Республіки М. Горбовий — вояк Української Галицької Армії. Його направили до Косова організувати українську владу, і він чудово справився з цим завданням, як повітовий комісар міліції.

ЗУНР упала під ударами польської армії, якій допомагала Франція. У серпні 1919 року Косівщину (а до неї тоді належав і теперішній Верховинський район) окупувало польське військо. Чи міг молодий український патріот примиритися з цим? Ні. Він стає одним із організаторів повстання гуцулів, яке вибухнуло 16-17 квітня 1920 року в гірських селах Головах, Зеленому, Краснолі, Жаб'ї. Уряд кинув на придушення «бунту» військо, яке чинило жорстокі розправи, підпалювало будинки, нещадно било селян, грабувало їх. Сотні гуцулів заарештовано. Кинуті до в'язниці і Михайла Горбового і місцевого вчителя, згодом відомого письменника Михайла Ломацького. Голод, знущання тюремників, приниження людської та національної гідності, побиття, жахливі санітарні умови польських в'язниць — чого тільки не зазнали волелюбні гуцули!

Та це їх не зламало. Під тиском громадськості арештованих після дев'ятимісячного ув'язнення влада змушена була звільнити. Здавалося б, досить уже знегод, пора й для себе, а не лише для громади пожити! Та Михайло ніколи не відокремлював особистого життя від суспільного.

Щойно звільнившись з ув'язнення, він береться за роботу з дітьми та юнацтвом. У червні 1922 року приступає до створення «Пласту». Незабаром у Косові та на Москалівці почали діяти 25-ий та 26-ий пластові курені ім. М. Павлика. М. Горбовий вважав головним завданням фізичну, моральну та політичну підготовку нового покоління борців за Україну. Його вихованці займалися гімнастикою, ходили на прогулянки та в далекі походи горами (на Сокільський, Писаний Камінь, Чорногору), вчилися співати, виступали на сцені. Збирали бібліотеку, докладно вивчали історію України. І робили це не для себе лише. Вони пішки мандрували у близькі й далекі села, де під час свят показували селянам «руханкові» вправи, співали патріотичних пісень, ставили сценки, а старші друзі виступали з бесідами, рефератами, які мали за мету піднести національну та громадянську свідомість гуцулів.

За прикладом косівських, виникли пластові товариства в селах.

Польська влада стривожена. Горбовому погрожують, його приносять до суду за «антипаньствова» діяльність, конфіскують книжки, забороняють публічні виступи пластунів. Декілька разів його заа-

рештовували, не раз у в'язницях він оголошував голодування на знак протесту.

Те, що він не піддавався, зрозуміти можна: адже мав фронтовий гарт. Але ці дітки, від 7 до 16 років, які гуртувалися навколо свого провідника, вони також не боялися ні поліції, ні суду! М. Горбовий мав вроджений дар збуджувати в людях ентузіазм в ім'я патріотичних справ, надихати на мужність, незламність. Його вихованці дістали патріотичний гарт на все життя, чимало з них потім зазнали переслідувань, дехто й загинув, але не від рук поляків, а комуністів.

Врешті-решт у 1930 році «Пласт» був заборонений. Тоді М. Горбовий вступає до Української соціалістичної радикальної партії, і в 1932 році його обрали секретарем повітового комітету партії. Його найближчими співробітниками в партії були Микола Гулейчук, Михайло Фединський, Марія Библюк.

Першим ліворуч Володимир Максим'юк, за ним Оля Горбова, Юрацук, Олена Тим'як, Юлія Процюк, маленька дівчинка Євгенія Каплич, Юлія Балагурак (Лукинова), Павліна Кабин; другий ряд: Процюк, Оля Каплич, Марія Максим'юк, за нею Марина Блощичка

Водночас організовує Повітовий Союз Української Поступової Молоді ім. М. Драгоманова «Каменярі». Осередки Союзу виникають у багатьох селах. У Косові їх було два: імені М. Павлика та імені М. Драгоманова. Голова «Каменярів» їздить по селах, проводить семінари, навчає, як діяти. До «Каменярів» вступив цвіт молоді. Члени товариства — дівчата і юнаки вивчали історію України, читали твори українських письменників, брали участь у співочих, музичних та драматичних гуртках, займалися спортом, влаштовували прогулянки у гори, товариські вечірки.

Члени товариства неухильно дотримувалися в побуті правил культурної поведінки, шанобливого ставлення до жінок, не грали в карти, не вживали тютюну та алкогольних напоїв. Зате з радістю брали участь у проведенні масових свят-фестинів, у діяльності «Прогресу», спортивних товариств.

Сам М. Горбовий і співав у хорі, і грав в оркестрі, і був членом спортивних клубів «Сокіл», «Луг». Коли він усе це встигав робити? А ще ж заробляв за ткацьким верстатом на прожиття. І того всього було мало його невтомній натурі: він ще й створив у 1927 році кооператив майстрів народного мистецтва «Гуцульщина», відкрив крамницю, де митці могли збувати свої вироби, не залежачи від посередників. Майстерня «Гуцульщини» розміщала в будинку на теперішній вулиці Незалежності, 144 (потім він належав лісничому, відомому філателісту С. Іваницькому).

За всім цим він не мав часу на особисте життя. Лише аж у 1939 році одружився з Марусею Библюківною, яка була колись подругою-пластункою, а згодом «каменяркою». Та недовго тривало сімейне щастя. У вересні 1939 прийшли «визволителі» зі Сходу. Всі партії та громадські організації були заборонені. М. Горбового усунено від керівництва створеної ним «Гуцульщини», він став працювати рядовим різьбярем. Тим часом почалися арешти: одного по одному забирали енкаведисти колишніх членів товариства «Каменярі». Заарештовували найвідоміших, найвихованіших, найкультурніших молодих людей — різьбярів, столярів, ткачів. У лютому 1941 року надійшла черга й на їхнього наставника. М. Горбового взяли підступно: начебто відправили його машиною у відрядження до Києва, насправді ж завезли до енкаведистської катівні у Станіславі. Звідти він уже не вернувся —

його вбили як «ворога народу». Так загинула ця дивовижної енергії людина, яка всі свої сили, свій величезний організаторський талант віддавала одній меті — праці заради піднесення національної свідомості краян та їх соціального захисту.

Після арешту Михайла Горбового в його будинку залишився великий архів, який після смерті дружини перейшов до родини Оксани Йосипівни Сем'янів.

На основі архівних документів відомий письменник Роман Коваль написав книгу «Гуцули у визвольній боротьбі. Спогади січового стрільця Михайла Горбового».

В 2009 році на будинку, де жив Михайло Горбовий, встановлено меморіальну дошку. Скульптор з Косова Іван Андрійканич.

8 вересня 2013 року біля будинку встановлено меморіальний знак, присвячений пам'яті М. Горбового.

РОДИНА КУЛЕШІРІВ

Батько родини Кулешірів в 1919 році виїхав до Америки на заробітки. Працював на шахтах. Там був 10 років. Повернувся з Америки хворим.

Після повернення всі зароблені важкою працею кошти вклав в будови та землю. Надіявся на забезпечення сім'ї та спокійну старість. Але надії не сповнились, бо прийшла «армія визволителів» і всі зароблені важкою працею маєтки поповнили бюджет загарбників. Михайло помер у січні 1943 року.

Мати, Кулешірів Анна Іванівна народилася в 1906 році, а померла 13 березня 1989 року, не доживши один рік до проголошення самостійної України.

Брат матері Цикаляк Михайло, 1921 року народження, в 1940 році вступив в ОУН. За зрадою Кузьменюка «Кордуба» був арештований 28 січня 1941 року і знаходився в Станіславській тюрмі. В книжці «Реабілітовані історією. Івано-Франківська область», том 1, на сторінці 623 написано наступне: Цикаляк Михайло Іванович, 1921 р.н., с. Старі Кути Косівського району, українець, освіта неповна середня. Проживав у селі Старі Кути, селянин. Заарештований 30. 01. 1941 р. Звинувачення: член ОУН, розвідник ОУН. Військовим трибуналом 12-ї армії Київського ОВО 19. 04. 1941 року засуджений до розстрілу, місце поховання невідоме.

Другий брат матері Цикаляк Роман, 1927 р.н., в 1945 році вступив в УПА. Був чотовим, псевдо «Орлик». В 1947 році при переході з Карпат на Поділля в Старокутському лісі на Хоминському хребті за зрадою «Кордуба», «Чорного», який організував засідку на партизанів, він та всі хлопці загинули в нерівному бою. На місці їх загибелі тепер встановлено пам'ятний хрест.

В сім'ї Кулешірів було 5 дітей. 2 хлопці померли в дитячому віці. Параска, 1924 р.н., померла в травні 2011 року.

Марія, 1926 р.н., у 1944 році вступила в ОУН. В тому ж році прийняла присягу на вірність даній організації. Була зв'язковою Коломийського повіту. В березні 1945 року за зрадою провідника «Кордуба» була арештована. Засуджена на 10 років позбавлення волі. Термін заслання відбувала на станції Туринськ Свердловської області та у

Воркуті. Звільнена з таборів у лютому 1955 року. В рідний край повернутися не дозволили. Знайшла роботу та пристанище у Броварах Київської області. Там вийшла заміж і народила двоє дітей. Повернулася у Старі Кути в 1995 році.

З січня 1943 року у будинку Кулешірів знаходився підпільний штаб ОУН, звідки «Крук» та «Геміш» проводили координацію повітової організації до весни 1944 року, коли штаб вийшов з підпілля, перемістився в село Голови Жаб'євського району. В с. Голови були розміщені бойові сотні, склади, штаби. Після арешту доньки Марії, мати разом з старшою донькою Параскою та її дитиною повернулася у свою хату, де розмістився сільський медпункт. 14 жовтня 1947 року на Покрову чекісти організували великий вивіз родин у Сибір. Старшій доньці Парасці вдалося втекти з дитиною до сусідів і тому вона уникла депортації.

Кулешір Анна була вивезена в Казахстан і поселена в присілку Караганди Велика Михайлівка. В будинку, де жила Анна, збиралися односельці на загальну молитву про Україну. За це їй була приписана антирадянська пропаганда і вона була засуджена на 6 років тюрми.

Найменша донька Ірина народилася 8 квітня 1930 року. Закінчила 5 класів.

Восени 1944 року родина Кулешірів перейшла у підпілля в село Голови Жаб'євського району, де Ірина була зв'язковою розвідницею до березня 1945 року, коли прикордонники арештували Ірину і тримали її в КПЗ м. Вижниці під псевдом «Моторна». В КПЗ її утримували декілька місяців. Після того, як НКВС дізналося справжнє ім'я та прізвище Ірини, її перевели в м. Коломию, засудили на 10 років і відправили у Львівську колонію для малолітніх. Перебуваючи у Коломийській тюрмі в серпні 1945 року вона зустрілася з сестрою Іриною.

У Львівській колонії Ірина розповсюджувала антирадянські листівки, за що була відправлена на Далекий Схід, де примусили робити на золотих копальнях Колими, після була переведена в Магаданський табір і працювала на лісозаготівлі. В 1954 році після смерті Сталіна була звільнена з тюрми як малолітня. Повернулася в Старі Кути, але хата була конфіскована і не було де мешкати. Ірина виїхала у Жаб'є, де проживала рідна сестра Параска. Там вона влаштувалася на роботу в лісокомбінаті з 1956 року. В 1956 році з тюрми була звільнена

її мама Анна і поселилася в с. Стара Михайлівка Карагандинської області (Казахстан). Ірина поїхала до мами і працювала в Караганді спочатку на м'ясокомбінаті, а потім на взуттєвій фабриці. У 1958 році вийшла заміж за Задорожного Василя, який в Караганді закінчив медичне училище і був направлений в 1961 році в Целіноград. В Целінограді доживали до 1963 року. Після сім'я переїхала в м. Косів, а потім в Старі Кути. З 1966 року сім'я постійно проживала в Косові. Чоловік працював зубним лікарем в Кутській селищній лікарні. З 1996 року була активною членкинею «Союзу Українок». Чоловік Василь помер у 2011 році, а Ірина — 12 квітня 2014 року. Поховані на кладовищі на вул. Павлика в м. Косові.

РОДИНА КУРИЛЕНКА

Михайло Куриленко

Михайло Куриленко хоч і не гуцул, але зробив задля Гуцульщини багато доброго і тим заслуговує на нашу вдячну пам'ять.

Народився Михайло Куриленко 15 листопада 1885 року в м. Коропі на Чернігівщині в родині небагатих міщан. Закінчив Кролевецьке міське училище, а в 1913 році — Київський учительський інститут. Після цього працював викладачем педагогічного училища в м. Ямполі на Поділлі, а згодом директором міського училища в м. Кам'янці-Подільському. Там і застали його

події національної революції, в якій брав найактивнішу участь. Його обрано до Центральної Ради, а за часів Директорії був комісаром УНР на Поділлі. Належав до непохитних державників, принципових антибільшовиків, що відзначає відома історик Н.Василенко-Полонська в своїй «Історії України».

Після трагічного завершення національно-визвольних змагань став емігрантом. У вересні 1921 року прибув до Косова. Це гуцульське містечко стало гостинним пристанівком і для інших емігрантів з Великої України: Степана Скрипника (майбутнього Патріарха Мстислава), знаменитого митця-фотографа Миколи Сеньківського, громадських діячів Семена Богдана, Павла Романюка. Приїжджали сюди, до Косова, видатний учений і державний, а згодом і церковний діяч Іван Огієнко, колишній старшина армії УНР, а в 1943 році — сотник дивізії «Галичина» Порфирій Силенко та інші. 13 вересня 1922 року стараннями М. Куриленка, священника Юліяна Герасимовича, адвоката Петра Рондяка та видатного вченого-етнографа Володимира Гнатюка в Косові засновано спілку «Гуцульське мистецтво», директором якої став М. Куриленко.

Найпершим завданням Спілка поставила відродження й розви-

ток українського національного килимарства. І технологію, і орнаментику черпали з народного джерела. У той час килими ткали з імпортової вовни, користувалися для її фарбування хімічними барвниками. Куриленко перевів виробництво на місцеву ручнопрядену вовну. Використовували природні барвники рослинного походження — зі звіробою, кори вільхи, дуба, яблуні, трави материнки, лущипиння цибулі тощо, завдяки чому килими мали неяскраву, м'яку тональність.

Директор Спільки вишукував по цілій Галичині старі килими, переглядав музейні фонди. Своїм ентузіазмом він захопив таких митців, як Олена Кульчицька, Святослав Гординський, Павло Ковжун, Петро Холодний, Ярослава Музика, Микола Бутович та інші, які, спираючись на народні традиції, виготовляли проекти нових килимів, що користувалися великим успіхом. С. Гординський згадував уже на початку 90-х років, що виконав з десятків проектів, з яких найуспішнішим був килим з кониками. Той килим був виставлений на промислового ярмарку у Варшаві, де привернув, зокрема, увагу шведських фірм, які придбали відразу 40 килимів, а згодом замовляли їх постійно. У Швецію закуплено сотні косівських килимів, один із них — «мазепинський» і досі прикрашає королівський палац у Стокгольмі.

Підприємство «Гуцульське мистецтво» давало працю десяткам

Орися Лепкалюк замордована москалями в 1946 році. Ігор Лаврівський на дереві. Юрій Куриленко, архітектор, помер в Лос-Анджелесі в 1992 році. Світлина з Старого Косова, 1942 р.

народних майстрів, зокрема селянкам, які чесали вовну, пряли, вишивали. Для Спілки виконували роботи відомі різьбярі Юрій та Семен Корпанюки, Василь Девдюк, кераміки Петро Кошак та Павлина Цвілик, вишивальниця Ганна Герасимович та багато інших.

На підприємстві виготовляли обруси, портъери, серветки, блузки. Великим попитом користувалася костюмна тканина «самоділ». Продукція «Гуцульського мистецтва» знаходила збут не лише в Польщі (фірмові крамниці були у Варшаві та Катовицах), але й у Німеччині, США, Канаді, Австралії, згадуваній вже Швеції.

У Косові в 1920-30-х роках було багато килимарських закладів. Так у 1936 році тут діяло 21 підприємство. Однак переважна більшість їх належала не українцям, та й їхня продукція здебільшого не мала мистецької вартості, оскільки підприємці мали метою лише зиск. На цьому тлі «Гуцульське мистецтво» повністю відповідало своїй назві: воно творило вартісні з мистецького погляду речі.

«Українська загальна енциклопедія», видана в Галичині на поч.

Зліва направо: нижній ряд — Юрій Куриленко, Юлія Лепкалюк — дружина Мирослава Лепкалюка, Мирослав Лепкалюк, верхній ряд — Микола Лепкалюк, Ігор Лаврівський. Косів, 1942 р.

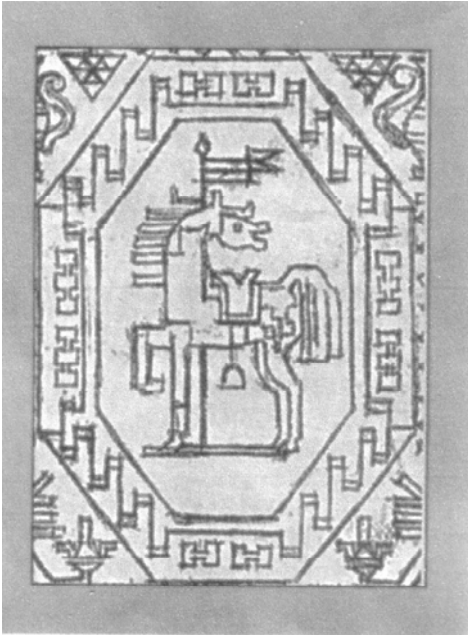
1930-х років, так писала про «Гуцульське мистецтво» (скорочення слів зберігаємо): «Найкраще розвинулося кооп. т-во «Гуцульське мистецтво» в Косові під проводом М. Куриленка. Важно відмітити, що тут килими виробляють із місцевої вовни, а кращі зразки барвлені рослинними фарбами нар. виробу; це надає килимам приємної лагідної кольористики. Незвичайно цінні ті килими, що їх робили тут за проектами таких мистців, як О. Кульчицька, П. Ковжун, Р. Лісовський, Я. Музикова, П.Холодний (син), М. Бутович, С. Гординський, М. Нечитайло-Андриєнко. Новочасний підхід цих мистців, що використовують нар. мотиви для творення наскрізь новітнього мистецтва, виводить укр. килимарство на нову шир. дорогу світової міри».

Академік В. Гнатюк дуже високо оцінював заслуги «Гуцульського мистецтва» у збереженні та розвитку традицій народних художніх промислів. Про це він писав у статтях у газеті «Діло» в 1923 році. Він старався заснувати філію Спілки в Ужгороді, але до цього не дійшло, мабуть, тому, що Косів та Ужгород належали тоді до різних держав.

Слід відзначити намагання М. Куриленка відкрити в Косові на-

Юрій Лепкалюк і Юрій Куриленко. Косів, 1943 рік.

Микола Бутович. Проект килима, папір, акварель. 30-і роки ХХ ст.

вчальний заклад для підготовки майстрів гуцульського мистецтва. З таким клопотанням він звертався до міністерства освіти Польщі ще в 1923 році, однак отримав категоричну відмову насамперед через те, що мовою навчання в цьому закладі він вбачав українську.

Здавалося, ця мрія стала здійсненою в 1939 році, після приєднання Західної України до СРСР. Уже 16 листопада того року Куриленко призначено директором промислової школи гуцульського мистецтва в Косові. Та на цій посаді він пробув лише щось із місяць. Комуністи ще за часів Польщі

зизом дивилися на «Гуцульське мистецтво» та його директора.

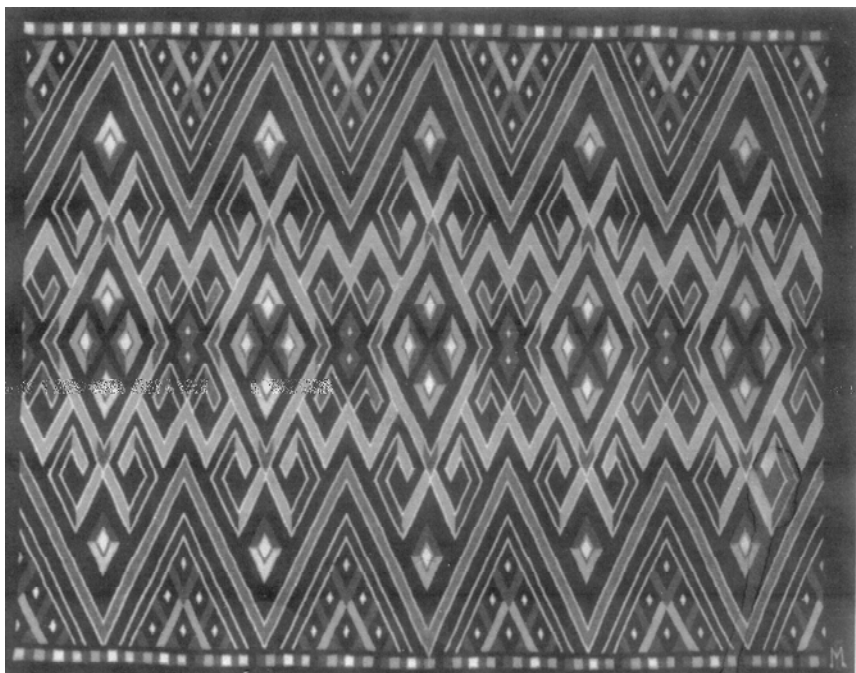
Я. Галан в одній зі своїх статей вороже писав про «петлюрівського емігранта», змальовуючи його «експлуатором» трудящих гуцулів. Тож не дивно, що після приходу більшовиків почалися переслідування організатора Спілки гуцульських майстрів. Уже в жовтні 1939 року його арештовано, але це викликало масовий протест килимарів, і його випустили. М. Куриленко розпочав організацію промислової мистецької школи, одночасно викладав в українській гімназії, що існувала короткий час. Та незабаром енкаведисти ув'язнили його вдруге. Більше він волі не побачив. Його звинуватили за статтею 54-13 КК УРСР – «активні дії або боротьба проти робітничого класу і революційного руху».

Славний пізніше майстер екслібрисів Іван Пантелюк, який сидів у косівському сізо разом з М. Куриленком, згадував, що останнього катували на допитах.

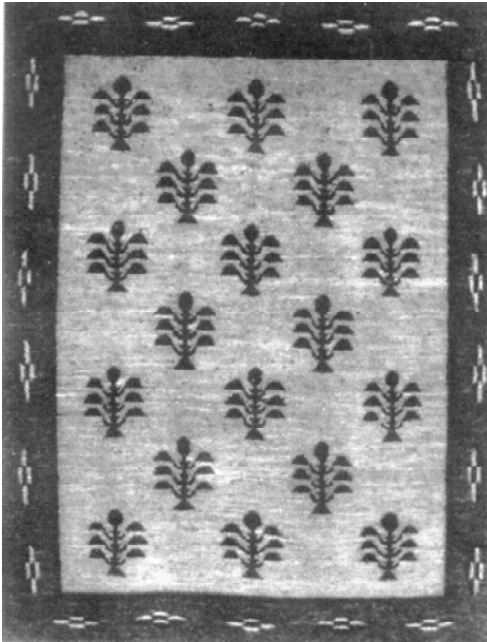
Коли про це дізналися косівські робітники, вони протестували, і слідчий був змушений просити у в'язня вибачення. Тоді більшовики ще трохи остерігалися показати своє справжнє обличчя. Але так тривало недовго. Старожили Косова кажуть, що М. Куриленка вбили енкаведисти в Косові і таємно закопали десь під горою Голицею. Але не виключено, що він став однією з жертв зловісного Дем'янового Лазу...

Колись М. Куриленко був на промислах, це йому не сподобалося, і він повернувся додому. За часів Директорії М. Куриленко начебто був у розвідці С. Петлюри і порятував від розстрілу декількох комуністів, які потім стали наркоманами. Це було відоме НКВД, і тому його зразу не розстріляли. А заарештували за доносами, що Куриленко погано висловлювався про советську владу.

І. Пантелюк був переконаний, що М. Куриленка не розстріляли,

Ганна Герасимович. «Вишивковий». Вовна, килимове ткання, 150x220, 30-і роки XX ст.

*Петро Холодний (молодший).
«Дереця», вовна, килимове ткання,
220x150, 1930 р.*

автомобільній катастрофі.

За часів комуністичного режиму надбання «Гуцульського мистецтва» були в значній мірі втрачені. В артілях, а потім на фабриці «Гуцульщина» перейшли на виготовлення переважно ширвжиткової продукції. Над народними художніми промислами було встановлено ідеологічний нагляд. Майстрів змушували широко використовувати комуністичну символіку.

Знесено приміщення, де розміщувалося «Гуцульське мистецтво», зокрема оригінальної архітектури виставковий павільйон, на місці якого було встановлено танк (знесений на початку 90-х років).

В останні роки вивченням традицій „Гуцульського мистецтва” зайнялися викладачі Косівського Державного інституту прикладного та декоративного мистецтва, є вже певні успіхи. Влаштовано декіль-

що він помер у в’язниці, бо мав зламане здоров’я.

Важкі страждання випали й на долю його родини. Дружину Валентину Іванівну та дочку Ірину вивезено до Сибіру, де дружина, великий знавець і колекціонер гуцульських вишивок, померла. Дочка пробула на засланні майже 30 років, але зберегла колекцію матері і багато зразків вишивання передала Косівському інституту.

Син Юрій, коли вивозили сім’ю до Сибіру, перебував у Чехословаччині, тому не зазнав знущань. У 1943 році приїжджав до Косова, де працював інженером. Трагічно загинув в

ка виставок «куруленківських» килимів, що збереглися у косів'ян.

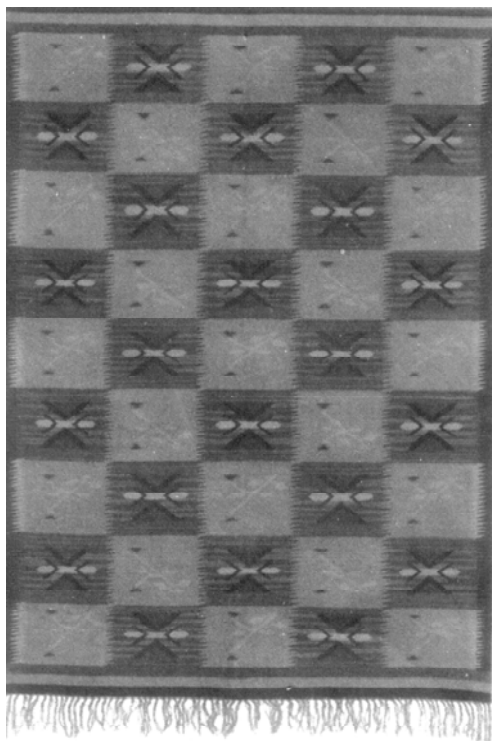
Бував у Косові і тут помер, не доживши 40 років, у 1942 році брат М. Куриленка Василь. Він у 1920-30-х роках був культурно-громадським діячем на Закарпатті, дружив з відомою поетесою Оленою Телігою, якої навчав української мови. Остання його домівка була у Михайла Мартинюка на теперішній вулиці Лесі Українки, а поховали його біля монастирської церкви. Могила загубилася...

Прекрасна родина, чудові люди, патріоти, вони щиро полюбили Гуцульщину і працювали для її добра. А ми як віддячуємо? У Косові ні вулиці не названо іменем Куриленка, ні меморіальної таблиці на його пошану не встановлено...

Після повернення з Сибіру дочка Ірина жила в селі біля Львова. Вийшла заміж. Народила двох синів, які одержали вищу освіту. Один син працює інженером у Калуші. Померла Ірина на 92-му році життя.

Спілка «Гуцульське мистецтво» у Косові (1922-39-й рр.)

У 1882 році у Косові виникло «Ткацьке товариство», метою якого було налагодження промислового випуску текстильних виробів, залучення до співпраці ткачів-надомників, збереження народних промислів. Під час Першої світової війни товариство припинило свою

Святослав Гординський. «Шахівниця», вовна, килимове ткання, 220x150, 1930 р.

діяльність. Спілка «Гуцульське мистецтво» у Косові, заснована 1922 року Михайлом Куриленком, доклала чимало зусиль, щоб відродити український килимарський промисел на кращих традиціях національної культури у післявоєнний період. Використовуючи місцеву сировину, відроджуючи методи фарбування пряжі рослинними барвниками, застосовуючи не лише рахункову, але й гребінцеву техніку ткання, і, головне, співпрацюючи з визначними українськими художниками-модерністами, такими як Василь Кричевський, Петро Холодний (син), Роберт Лісовський, Василь Крижанівський, Микола Бутович, Святослав Гординський та ін., спілка зробила значний прорив у напрямі модернізації та урізноманітнення килимів. Це забезпечило виробам спілки велику популярність та добрий збут, як на місцевих ринках, так і за кордоном.

Співпраця засновників спілки з відомими українськими художниками-модерністами дала надзвичайно позитивні результати — килими, які нею виготовлялися, були надзвичайно високої якості, як за технічним виконанням, так і за художнім оформленням. Доволі швидко вони стали популярні у Західній Україні, добре продавалися за її межами, неодноразово виборювали перші нагороди на міжнародних виставках, де були впізнаваними завдяки яскраво вираженому національному характеру.

З приходом радянської влади Спілка «Гуцульське мистецтво» була націоналізована, а на її основі створено артіль ім. Т. Г. Шевченка, яка після Другої світової війни була перетворена в художньо-виробничий комбінат «Гуцульщина».

ТРАГІЧНА ДОЛЯ ВАСИЛЯ КАБИНА

Кабин Василь, син Прокопа, народився на Москалівці (тепер в межах Косова) у 1911 році. За фахом Василь був різьбяр.

Під час панування Польщі працював у кооперативі «Гуцульська різьба», а після приходу «визволителів» в артілі «Гуцульщина».

Був членом товариства «Каменярі» та «Бескид». Маючи рідкісний голос — бас-просундо, брав участь в багатьох хорах м. Косова. За словами Миколи Антоновича Кабина, йому пропонували вчитись співу в Італії, але за відсутності коштів здійснити це не вдалося.

Перебуваючи у м. Львові у відрядженні від артілі «Гуцульщина» в червні 1941 року був убитий під час акції розстрілу в'язнів у тюрмах Львова. Цю сумну звістку приніс до Косова Тинкалюк Іван Савович, передавши його жінці Ярославі його окровавлений наплічник.

Василь Прокопович залишив у смутку дружину, синів Романа та Ореста. Син Роман закінчив Чернівецький державний університет. Працював спочатку технологом у Косівському харчовому комбінаті, а потім викладачем англійської мови в технікумі та інституті художніх народних промислів. Син Орест після закінчення середньої школи працював різьбярем на фабриці «Гуцульщина». Оскільки мав добрий голос, то його забрали в Гуцульський ансамбль пісні і танцю. Помер у 1988 році. На похорон приїхав увесь склад Гуцульського ансамблю з Івано-Франківська. На могилі учасники ансамблю заспівали пісню Богдана Лепкого «Чуєш, брате мій».

ІВАН КАБИН

Кабин Іван, син Василя, народився 2 жовтня 1919 року у селі Москалівці, тепер Косів. Початкову освіту здобув у Москалівці, а потім закінчив 7 класів школи.

Все життя займався самоосвітою і мав добрі знання з історії та літератури. У 1932-1939 роках був членом організації «Каменярі», яка була створена Михайлом Горбовим.

Працюючи в господарстві батьків, брав участь у спортивному гуртку та в хорі, яким керував Іван Боднарук. Виконував обов'язки бібліотекаря.

У 1940 році його взяли до лав Червоної армії. Служив рядовим 277 окремого зенітно-артилерійського дивізіону 10-ої козачої дивізії.

Заарештований 13 березня 1941 року. Звинувачення: член ОУН, заступник керівника райпроводу ОУН.

Військовим трибуналом Північно-Кавказького військового округу 25 серпня 1941 року засуджений на 10 років позбавлення волі та 5 років пораження в правах з конфіскацією майна.

Покарання відбував в різних місцях ув'язнення. На заслання пробув 16 років.

До Косова повернувся в 1956 році. Мешкав у батьківській хаті, збудованій на початку XIX ст. на вул. Б. Хмельницького. Працював у ВХО «Гуцульщина» різьбярем.

Активний учасник руху за національне відродження. Член Народного Руху України з 9 січня 1990 року, перший голова Косівського осередку, а згодом і районної організації УРП (1991-1995 рр.).

Брав участь 24 серпня 1991 року в ліквідації Косівського райкому компартії. Один з організаторів товариства «Меморіал» у районі та Косівської кредитної спілки.

Одружився у Сибірі. 3 квітня 1952 року у Сибірі народилася дочка Ірина, яка в даний час працює в центрі дитячої творчості на масиві Сихів у Львові. Син Василь здобув вищу освіту і працював інженером в різних організаціях Косова. Помер у березні 2016 року.

Іван Васильович був активним учасником чоловічого хору Косівської «Просвіти» «Гомін» від початку його організації і до своєї смерті.

Помер Іван Васильович Кабин 13 липня 2000 року.

РОДИНА НИКОРАКІВ

Родина Никораків

Сім'я косівчанина Степана Никорака мала трьох синів.

Найстарший Ярослав народився у 1906 році. Закінчив медичний факультет Берлінського університету, де набув фах стоматолога. У часи німецької окупації був мобілізований у військо на фронт. Потрапив у радянський полон. Був засланий у концентраційний табір у Сибірі, де відбував каторгу 15 років. Потім йому вдалося потрапити у США. Там він і помер.

Наймолодший син Степана Никорака Юрій 1912 року народження закінчив філософський і теологічний факультети Львівського університету. У 1943 році добровільно зголосився до лав першої української дивізії «Галичина», в бойових рядах якої і загинув у липні 1944 року на фронті під Бродами.

Син Никорака Богдан 1910 року закінчив лісну школу у Болехові. Працював у Косівському лісництві. Одружився з Анною (1922 р.н.) у 1938 році. У його сім'ї у 1939 році народився син Левко.

У березні 1941 року о третій годині ночі до будинку Никораків

під'їхали енкаведисти і заставили негайно збиратися у дорогу. Коротко повідомили, що їх чекає Сибір. З собою дозволили взяти тільки легку ручну поклажу, тобто, тільки те, що могли нести у руках. Перед тим 2 дні підряд Богдан не появлявся вдома з роботи.

На машині родину Никораків (Степана, дружину Богдана Анну, Левка і Євгенію) привезли на пересильний пункт, де вже перебував Богдан.

У Косові в хаті Никораків, після їх відправки на Сибір, залишилися жити батьки Анни Джуранюк Михайло і його дружина Парасковія.

Два місяці Никораків везли до Сибіру у нелюдських умовах у товарняках, які іноді зупиняли в тупіках, де можна було розжитися на кип'яток.

Дуже багато людей не витримувало важких умов і вмирали по дорозі від голоду і хвороб. Ковоїри забирали мертвих і важкохворих і викидали прямо з вагонів на узбіччя колії.

Привезли сім'ю Никораків у поселення Пим'я Манського району Краснодарського краю. Коли їх везли туди із станції на фірі, вона перевернулася і Левко упав у болото. Біла курточка, в яку він був одягнений, стала чорною.

Привезли до бараків, в якому утримували по півтора тисячі нещасних людей. Спали усі на землі, злегка накритій сосновими гілками (гілки на лежбище збирала Анна). Спати було надзвичайно тісно, вночі заїдали блощиці.

Богдана забрали на будівництво туркестано-сибірської магістралі. До родини мав змогу навідуватися не більше 1-2 разів на місяць.

Богдан Никорак

Анну відправили на лісоповал. Тоді їй було лише 19 років. Син Левко залишився на руках діда Степана і бабці Євгенії. Пізніше сім'ю Никораків перевели жити у землянку.

Харчування було дуже погане. В ідальні люди змушені були вистоявати довгезелні черги. Від виснаження багато з них так і не могли дійти до своєї пайки і помирили прямо у черзі.

Анна Никорак уміла шити, тому це її трохи інколи виручало. Вона шила сукні для жінок начальства, і саме дружина тамтешнього начальника допомогла їй влаштуватися на роботу у ідальню. Діти переселенців збирали ягоди. У червні 1944 року Богдана забрали в армію Крайову і направили на фронт.

20 жовтня 1944 року у сім'ї Никораків народилася донька Дарія.

У польській армії Богдан довго не служив, бо поляки погано ставилися до українців, і коли запитали у солдат, хто хоче перейти до радянського війська, Богдан довго не роздумував. Служив з сибіряками. З ними було легше. Спочатку його взяли у розвідувальну роту, бо добре знав німецьку мову. Був перекладачем і зв'язковим.

Одного разу роті поставили завдання знищити німецькі склади. На операцію відправили 130 бійців, яких німці легко оточили і майже всіх знищили. У живих залишилося тільки 12 вояків, з яких чудом 2 не дістали навіть поранень. Одним з них і був Богдан. Але бійці не здавалися. Їм вдалося підсунути під склад бікфордів шнур і його підпалити. Від зриву ще одного солдата вбило, а двох — контузило. Убитому посмертно присвоїли звання Героя Радянського Союзу, а Богдана і ще одного солдата нагородили орденом Червоної Зірки.

Після операції вони лежали дві доби, а потім їх направили у військову лікарню. Після лікування двох солдатів, що залишилися живими, направили у штрафну роту. Богдан закінчив війну під Берліном.

Наприкінці 1945 року сім'я Никораків повернулася з Сибіру до Косова. Слава Богу всі вивезені залишилися живими. Для того, щоб швидше повернутися додому, Анна віддала всі дорогі речі начальству. У 1951 році у сім'ї Никораків народився син Ярема.

Після повернення з армії Богдан працював у Косівському лісництві старшим бухгалтером, заготівельником сировини в Кутському відділі робітничого постачання лісокомбінату, а потім — продавцем.

Помер Богдан 20 січня 1993 року.

Після повернення додому, Анна спочатку працювала продавцем ВРП лісокомбінату, а потім була домогосподаркою. Померла у 2000 році.

Левко закінчив Станіславський медінститут у 1961 році. Працює лікарем-рентгенологом у Залізничній лікарні в Івано-Франківську. Його дружина Марія працювала лікарем-терапевтом. Сім'я має двох дітей. Син Зеновій працює в обласній лікарні.

Син Юрій закінчив факультет журналістики Львівського державного університету ім. І. Франка.

Дочка Дарія закінчила Львівське державне музичне училище. Працює викладачем Косівської дитячої школи мистецтв. Її чоловік працював начальником виробничого відділу тресту південенергомонтаж. У сім'ї два сини: Богдан працює стоматологом у Косові, молодший Роман — зубним техніком.

ПРО ВОЛОДИМИРА ОНУФРІЙОВИЧА МАКСИМ'ЮКА (Зі спогадів дітей Уляни і Володимира)

Людей, народжених у першій чверті ХХ століття, доля визначила особливим призначенням бути відданими і незламними патріотами в боротьбі за свободу і незалежність своєї держави Україна.

До цієї когорти безстрашних патріотів відносився Володимир Онуфрійович Максим'юк, якого називали по-старому Влодко. Народився він 5 лютого 1919 року в місті Косові. Юнаком, як усі молоді хлопці, був активним у спорті, загартованим і вишколеним у таких організаціях, як «Пласт» та «Каменярі».

Був уважним і спостережливим, добре начитаним, обізнаним у конспірації, що давало змогу ретельно готувати себе до тяжкої праці в підпільній організації українських націоналістів (ОУН). Він вміло проводив роботу серед своїх побратимів, старався уникати зрадників та шпигунів.

Здобув фах столяра-різьбяра. За його словами, саме фах столяра в певній мірі зберіг йому життя в суворих умовах за колючим дротом. Молодь добре знала, як гнітюче жити при чужому режимі, а ще краще розуміла, що з приходом радянської влади настануть часи тортур і поневірянь.

У 1938 році В.О. Максим'юк влився в ряди ОУН і став першим повітовим провідником організації. Польська влада була добре інформована про те, хто є членами «Каменярів» і яке відношення кожен з них має до ОУН.

За участь в організації ОУН на початку 1939 року польська влада ув'язнила Володимира Онуфрійовича до коломийської тюрми. У своїх розповідях він відзначав, що польська жандармерія могла їх

просто знищити, як це зробили совіти з патріотами у Львові, однак їх випустили на волю. Коли повертався з тюрми додому, почув страшенний гуркіт — це в Коломию заїхав перший радянський танк червоних «визволителів». Жартував, що він один з тих, які «радісно» зустрічали «визвольну» радянську армію.

Не довго був вдома, бо уже 24 грудня 1939 року енкаведисти ув'язнили його і відправили у табори суворого режиму на Печору, згодом у Кенгір. Працював на лісоповалі, а потім у цеху по виготовленню меблів.

З радянських таборів повернувся аж у 1948 році.

Працював на фабриці «Гуцульщина». Одружився з вдовою, яка мала сина Ореста. У них народилися дочка Уляна і син Володимир.

Для тих, хто його мало знав, він був мовчазною людиною, але для рідних і близьких відкритим, доброзичливим і чуйним. Мав прекрасний голос і чудово співав. А ще це була людина енциклопедичних знань. Його розповіді — це правдива історія поневоленого українського народу.

Володимир Максим'юк був добрим господарем, який своїми руками збудував хату. Столярку та різьбу, яку робив простими інструментами точно до міліметра, можна порівняти з виробами сучасних комп'ютерних технологій.

Був відомим в окрузі пасічником, щедрим для тих, хто просив консультації чи поради, меду чи прополісу. Все життя щоденно пив настоянку прополісу, бо казав, що саме завдяки їй врятував хворі легені, які простудив за тюремними ґратами.

З великим піднесенням зустрів новий період розвитку і становлення незалежної української держави.

Був дуже скромним, непоказним, але водночас відданим і активним учасником новітньої історії України. Він добре розумів, що треба матеріально підтримувати зародки демократії, людей, які розпочали боротьбу за свою державну незалежність. Віддавав свою пенсію на відродження української мови, традицій, встановлення пам'ятних знаків, наголошуючи, що «ми повинні добре пам'ятати минуле, шанувати пам'ять тих, які поклали голову за Україну». Володимир Онуфрійович Максим'юк відійшов у вічність 11 січня 2002 року, похований на старому цвинтарі в Косові на Москалівці.

РОДИНА ПОРЧУКІВ

Сім'я складалася з чотирьох осіб і проживала на вулиці Покутській (тепер Павлика). Батько Порчук Григорій, син Миколи, народився в селі Рожнові в 1889 році. Мати Порчук Анна, дочка Миколи з Майданюків, народилася в 1907 році в м. Косові. Батько працював будівельником, а мати — домогосподаркою. В сім'ї було двоє дітей — син Микола, 1921 року народження і дочка Ірина, 1926 року.

Микола закінчив 7 класів і обрав спеціальність столяра. Був членом товариств «Каменярі», «Сокіл», «Бескид». Був воротарем української футбольної команди «Бескид». 19 грудня 1940 року на свято Миколая був заарештований. Звинувачення: член ОУН, вивчав націоналістичну літературу. Військовим трибуналом 12-ї армії Київського ОВО 29.03.1941 року засуджений до розстрілу, який замінено на 10 років позбавлення волі та 5 років пораження в правах з конфіскацією майна.

При відступі большевиків у червні 1941 року був розстріляний. Його тіло, мабуть, знаходиться у Дем'яновому Лазі.

Донька Ірина закінчила 7 класів, працювала бібліотекарем. В 1940-1945 роках була учасником підпільної організації «Чайка», куди входили Пелипейко Люся, Процюк Марія, Генсецька Дарія (всього 7 осіб). Судили дівчат і одного чоловіка у м. Коломиї в 1946 році. Всі члени організації одержали 10 років тюрми.

Ірина Порчук разом з Люсею Пелипейко відбувала покарання у Кіровській області на станції «Вятка». Там вона перебувала п'ять років, а потім була переведена в Інту (Комі АРСР). У «Вятці» Ірина працювала на сільськогосподарських роботах. Садила картоплю, капусту, ріпак та інші. В Інті працювала на будівництві, а взимку возила воду і заливала на лід. Виготовляла лопати. В Інті Ірина два роки працювала на шахті. Після Інти Ірина разом з Люсею були переведені в Лемью (Комі). Працювали на погрузці лісу.

Там їм скоротили термін і звільнили з каторги 9 квітня 1955 р. В заслання відбула 9 років, чотири місяці та 20 днів.

Сім'ю Порчука Григорія вивезли в Сибір в 1947 році. Сім'я жила в Караганді. Григорій помер у 1949 році, проживши 61 рік, а Анна померла у 1951 на 44 році.

В 1956 році Ірина вийшла заміж за Людвідчука Аркадія Митрофановича, 1924 року народження. Сам родом з Волині. Сидів в тюрмі в Інті разом з Володимирським. Звільнився в той же час, що Ірина. Шлюб брали у міській церкві м. Косова. Вінчав їх отець Йосип Ткачук. В 1957 році в сім'ї народився син Тарас. Міська влада Косова відмовилася приписати сім'ю і сім'я дальше поїхала в Інту. Чоловік Аркадій продовжував працювати на шахті 22/12. В Інті 14 жовтня 1967 року на шахті стався нещасливий випадок і чоловіка Аркадія травмувало, а 15 жовтня він помер. Аркадія поховали 31 жовтня 1967 року на Москалівському цвинтарі у м. Косові. Після цього вони купили стару хату, а їхню хату не хотіли віддавати, а навіть не дозволяли приписати. Начальник паспортного столу Закіров не хотів приписати, але після того, як Ірина купила йому костюм, сім'ю приписали в Косові на вул. Радянській у матері Волощук Юстини Миколаївни. (Це рідна сестра батька Порчука Григорія).

В їхній хаті проживали дві сім'ї циган. Хату Ірині віддали уже при самостійній Україні 25 липня 1997 р.

Померла Ірина Порчук влітку 2015 року. Похоронена на Москалівському цвинтарі.

РОДИНА СТРИНАДЮКІВ

Михайло Стринадюк

став столяром, а Михайло шевцем. Хлопці не курили, не вживали алкоголю. Степан мав гарний голос і брав участь в хорі при читальні «Просвіти» на Москалівц. Був учасником драматичного гуртка. Мав гітару і вчив на ній грати своїх товаришів. Михайло і Степан були членами товариства «Каменярі», керівником якого був косів'янин Михайло Горбовий. Степан дружив з Дарією Дзубей. Навіть була пропозиція від Степана одружитися, але Дарія сказала, що вона ще не хоче одружуватися. Михайло дружив з Анною Кошак, яка загинула в Космачі, будучи в лавах УПА.

Обидва хлопці були членами ОУН.

Степана заарештували 1 листопада 1940 року. Звинувачення: член ОУН військового повітового проводу ОУН, псевдо «Дуб». Військовим трибуналом 12-ї армії Київського ОВО 22. 03. 1941 року засуджений до розстрілу.

В сім'ї Стринадюків було 4 дівчини та один син Юрій.

Його дружина Юлія 1896 року народження з сім'ї Библюків. В сім'ї було 5 дітей — дічата Анна та Юля і три хлопці. Найстаршим був Михайло. Іван народився в 1904 році, а Микола в — 1905.

Діти залишилися сиротами.

В 1917 році Юрій одружився з Юлією, яка була третьою дитиною в сім'ї.

В 1919 році в сім'ї народився первісток, якого назвали Стефаном. Через рік народився син Михайло.

Сім'я жила досить замож-но і старалася дати хлопцям освіту та спеціальність. Стефан

Михайла заарештували 19 грудня 1940 року на Святого Миколая. В той день в Косові заарештували 16 хлопців. Звинувачення Михайла: член ОУН, псевдо «Голуб», керівник підрайонного проводу ОУН. Військовим трибуналом 12-ї армії Київського ОВО 29. 03. 1941 року засуджений до розстрілу з конфіскацією майна.

З кримінальної справи довідуємося, що разом з Степаном Стринадюком судили 17 чоловік, в тому числі 7 дівчат. Згідно статей 54-2 та 54-11 суд військового трибуналу 12-ої армії Київського особливого військового округу від 28. 04. 1941 року Стринадюк С.Ю., Гошовський С.П. і Яремчик І.І. (всього 17 чоловік) засуджені до розстрілу. Згідно рішення Верховної ради СРСР 7 чоловікам, в т. ч. Стринадюку Степану Юрійовичу розстріл замінено на 10 років таборів. У справі Стринадюка Степана є акт розстрілу 10 чоловік від 5 червня 1941 року. Відомостей про подальшу долю Степана в справі немає.

Після відступу перших совітів родина чекала повернення синів додому, але марно.

В 1944 році 12 липня після обстрілу мадярами (угорцями) Косова Юля Стринадюк загинула від розриву снаряда гармати на ганку своєї хати. Спочатку її поховали на власному подвір'ї, а після відступу мадярів її перепоховали біля москалівської церкви.

Степан Стринадюк

МАСОВІ РОЗСТРИЛИ МІСЦЕВОГО НАСЕЛЕННЯ. ДЕМ'ЯНІВ ЛАЗ

Багато людей не знають про злочини більшовицьких варварів, здійснених в 1939-1941 роках в Західній Україні і зокрема в нашому районі. Горбачовська перебудова дала поштовх до викриття комуністичних злочинів. Це спонукало патріота України Романа Круцика до розкопок вперше в Україні, місць репресивного знищення українських патріотів у Дем'яновому Лазі...

Прикарпаття напередодні «золотого вересня» 1939 року вело активну політичну боротьбу з польською окупаційною владою. Станіславське воєводство займало площу 18368 кв. км., в нього входили 16 повітів, 29 міст, 905 сіл. Проживало 1348000 мешканців, з яких: 77% — українці, 13% — поляки, 10% — євреї. За роки польської окупації у Станіславі виходили 14 періодичних видань, з них — 6 українською, 6 польською, 1 німецькою, 1 єврейською мовами. В Коломиї було 8 видань.

Найбільш зорганізованими на Прикарпатті були громадські організації і партії націоналістичного спрямування. Націоналісти вели боротьбу з польським режимом і КПЗУ, яка була складовою Польської комуністичної робітничої партії. В 1938 році КПЗУ була ліквідована.

24 серпня 1939 року після ратифікації договору у Москві й Берліні Гітлер розпочав війну проти Польщі. 17 вересня 1939 року В. Молотов по радіо оголосив усьому світу, що радянський уряд не може нейтрально ставитись до становища, яке склалося, тому дано наказ головнокомандувачу Червоної армії перейти кордон і взяти під свій захист населення Західної України і Західної Білорусії. Через шість днів була встановлена демаркаційна лінія між Німеччиною і Радянським Союзом. 28 вересня 1939 року у Москві Молотов і Ріббентроп підписали «Німецько-Радянський договір про дружбу і кордони між СРСР і Німеччиною».

У жовтні із санкції командувача українського фронту С. Тимошенка і згідно постанови Військової ради українського фронту було створено комітет з організації і проведення виборів до українських національних зборів.

22 жовтня 1939 року в Західній Україні були проведені «демок-

ратичні» вибори. 26 жовтня 1939 року у Львові відбулися урочисті Народні збори, які затвердили декларацію про державну владу в Західній Україні та про входження Західної України до складу УРСР.

З перших днів «визволення» в Західній Україні почали діяти закони військового часу, які посилювали репресії. Слідом за Червоною Армією до Галичини вступили каральні загони. Почала діяти інструкція ГПУ. До ворогів народу були віднесені:

1. Всі колишні члени дореволюційних буржуазних партій.
2. Всі колишні члени монархічних союзів і організацій.
3. Всі колишні члени Спілки вільних хліборобів часів Центральної Ради в Україні.
4. Всі колишні представники дворянства і титуловані особи старої аристократії.
5. Всі колишні члени молодіжних організацій.
6. Націоналісти всіх мастей.
7. Чиновники колишнього Міністерства внутрішніх справ, охорони, поліції і жандармерії.
8. Чиновники колишнього Міністерства юстиції: члени судів, присяжні засідателі, прокурори всіх рангів, судді мирових і слідчих судів, судові виконавці.
9. Всі без винятку офіцери і молодший командний склад царської армії, молодший командний склад і рядові білих рухів та армій, українських петлюрівських з'єднань, різних повстанських частин і банд, які боролися проти радянської влади.
10. Всі, хто перебував на цивільній службі у відділах та місцевих конторах білих урядів, в арміях Української Центральної Ради, в поліції гетьманського уряду.
11. Всі служителі релігійних культів і єпископи, православні і католицькі священники, рабини і диякони, церковні старости, регенти, монахи тощо.
12. Всі колишні купці, крамарі, непмани.
13. Всі колишні землевласники, земельні орендатори, великі ремісники, власники промислових підприємств.
14. Всі особи які мають родичів, що перебувають на нелегальному становищі або ведуть збройну боротьбу проти радянської влади у складі антирадянських банд.

15. Всі іноземці.
16. Всі особи, які мають родичів або знайомих за кордоном.
17. Всі члени релігійних сект та громад.
18. Всі старорежимні вчені та спеціалісти, особливо ті, які приховують свою політичну орієнтацію.
19. Всі особи, що були засуджені або підозрювані в контрабанді, шпигунстві тощо.

Згідно з законодавством СРСР і УРСР на територіях, де оголошувався воєнний стан, всі функції державної влади переходили до військових рад фронтів.

Військова влада мала право примушувати громадян до трудової повинності, встановлювати квартирні та гужові зобов'язання, проводити конфіскацію транспортних засобів, встановлювати час роботи підприємств і установ, забороняти організацію зборів, походів, установлювати комендантську годину, проводити виселення, обшук і затримання. Непокора військовій владі каралася як кримінальний злочин. Судову владу окупанти-«визволителі» замінили військовим трибуналом.

Справи, як правило, розглядалися без обвинуваченого, а присутність адвоката чи слідчого була не обов'язковою.

Стаття 54 КК УРСР, добре апробована на великій Україні, була вміло застосована до кожного репресованого західного українця. Окремі розділи ст. 54 мали такі кваліфікаційні ознаки:

Ст. 54-1 а передбачала покарання за зраду батьківщині. Ст. 54 з позначками «б», «в», «г» передбачали відповідне покарання за зраду батьківщині військовослужбовцем, покарання членів родин військовослужбовців, а також за недонесення про зраду батьківщині;

Ст. 54-2 — за збройне повстання, захоплення влади, насильне відторгнення частини території СРСР тощо;

Ст. 54-3 — за сприяння або допомогу іншій державі;

Ст. 54-4 — за допомогу міжнародній буржуазії у здійсненні воєнних дій проти СРСР;

Ст. 54-6 — за шпигунство;

Ст. 54-7 — за підлив державної промисловості, транспорту і т.д. (шкідництво);

Ст. 54-8 — за скоєння терористичних актів проти представників

радянської влади;

Ст. 54-10 — за пропаганду або агітацію, яка містить заклики до повалення або підризу радянської влади;

Ст. 54-11 — за організаційну діяльність, направлену на скоєння контрреволюційних злочинів чи участь у таких організаціях;

Ст. 54-12 — за недонесення про достовірно відоме скоєння чи підготовку контрреволюційного злочину;

Ст. 54-13 — за активну боротьбу проти робітничого класу та революційного руху на відповідних посадах при цараті чи в урядах під час громадянської війни;

Ст. 54-14 — за контрреволюційну діяльність.

Розстріл, як міра покарання, є майже у всіх розділах ст. 54 КК. Особливо часто і безпідставно в Галичині цю міру покарання застосовували військові трибунали.

Не встигла ще добре вкорінитися Радянська влада, а вже у жовтні 1939 року почалися арешти в Косівському районі.

Першим в районі 5 жовтня був заарештований Понцак Микола, 1898 р.н. з Косова, який проживав у селі Сморна. Його звинуватили в тому, що він співпрацював з польською поліцією.

28 жовтня заарештували жителя м. Косова Острука Івана Миколайовича, 1898 р.н., якого звинуватили в тому, що він з 1933 до 1939 рік був наглядачем у в'язниці. Родину Острука разом з трьома дітьми вивезли в Сибір у квітні 1940 року.

30 жовтня заарештували Одудяка Петра, 1920 р.н. з села Старий Косів, якого звинуватили в тому, що він, будучи секретарем комсомольської організації, співпрацював з польською поліцією. Засуджений на 5 років позбавлення волі.

16 листопада був заарештований Красовський Андрій Ількович, 1904 року народження, житель села Рожнова. Це український письменник, який жив у бідній сім'ї. До школи не ходив. Освіту здобув самотужки. Писав вірші, оповідання, повісті. Звинувачений в антирадянській пропаганді. 24 лютого 1940 року Станіславівським обласним судом засуджений до розстрілу, який було замінено на 10 років позбавлення волі і 2 роки поразення в правах.

Помер 22 серпня 1942 року в тюрмі м. Караганда. Реабілітований 26 січня 1966 року. В селі Рожнові увіковічено ім'я Андрія Кра-

совського. Народний дім села Рожнів носить його ім'я.

В листопаді 1939 року крім Красовського були заарештовані Гулейчук Петро Антонович з селища Кути та Романів Василь з Косова. Останніх двох звинувачували в співпраці з польською поліцією. Гулейчук був засуджений на 5 років, а Романів на 7 років.

Всі заарештовані в 1939 році були українцями. У віці до 25 років заарештовані 2 чоловік, від 31 до 40 років — 3, а від 41 до 50 — чотири.

Серед заарештованих один мав закінчену середню освіту, один неповну середню, 6 початкову та один самоук.

В грудні 1939 року були заарештовані Луканюк Онуфрій Васильович, 1903 р.н., житель с. Розтоки. Засуджений на 4 роки. Максим'юк Володимир Онуфрійович, 1919 р.нар., житель м. Косова. Засуджений на 5 років. Перебував у тюрмі до 1946 р. Повернувся у Косів в 1947 році. Негрич Михайло Васильович, 1904 р.н., житель села Середній Березів. Засуджений на 3,5 роки. Всі арештовані були засуджені за антирадянську агітацію.

В 1940 році репресії продовжувалися. Згідно книги реабілітовані історією з нашого району було репресовано 57 осіб. Однак ці дані є неповними.

Серед заарештованих 48 українців, 5 євреїв, 3 поляки та один вірменин.

Серед заарештованих було 55 чоловіків і дві жінки.

Іваницьку Софію Миколаївну 1916 року народження, польку, яка проживала в м. Косові, арештовано 28 серпня 1940 року. Військовим трибуналом вона була засуджена до розстрілу.

Другою жінкою, яка була заарештована 10.09.1940 року це Максим'юк Марія Василівна 1926 року народження, сестра Максим'юка Володимира, якого заарештували в грудні 1939 року. За поширення націоналістичної літератури та членство в ОУН була засуджена на вісім років позбавлення волі та 5 років пораження в правах.

За віком заарештовані були:

- * до 29 років – 11;
- * від 21 до 25 років – 13;
- * від 26 до 30 років – 12;
- * від 31 до 40 років – 12;

* від 41 до 50 років – 5;

* старше 50 років – 2.

За освітою заарештовані 3 були неписьменні, 39 мали початкову освіту, 10 – неповну середню та 5 – середню.

Серед заарештованих жителів:

* 30 з міста Косова;

* 11 – села Брустурів;

* по 3 з сіл Старі Кути та Рожнів;

* 2 з села Ростоки;

* по 1 з сіл Кобаки, Космач, Старий Косів, Рибне, Ростоки, Пістинь, Стопчатів, Снідавка та селища Кути.

Серед заарештованих у 1940 році 35 було членів ОУН, 4 членів польської повстанської організації та 5 членів троцькістської групи.

З 57 засуджених:

* 16 осіб були розстріляні;

* 7 – розстріл замінено на 10-15 років таборів;

* 3 – до 15 років тюрми;

* 6 – до 10 років позбавлення волі та 5 років поражання в правах;

* 3 – на 10 років позбавлення волі;

* 10 – на термін позбавлення волі від 7 до 9 років;

* 12 – від 3 до 6 років позбавлення волі.

В 1941 році репресії посилювалися. За перше півріччя було заарештовано 56 людини. Найбільше заарештували:

* 8 осіб – з села Старі Кути;

* 7 – з села Стопчатова та міста Косова;

* 4 – з селища Яблунів;

* по 3 особи з Бабина та Тюдова;

* по 2 – з Соколівки та Рожнова;

* по 1 – з сіл Акрешори, Вербовець, Кобаки, Космач, Середній Березів, Соколівка, Сподне, Черганівка, Текуча, Рожнів, Хімчин.

Серед заарештованих:

* 5 були віком до 20 років;

* 26 – у віці від 21 до 25 років;

* 11 – від 26 до 30 років;

* 10 – від 31 до 40 років;

* 3 – від 41 до 50 років;

За національністю було 52 українці, 2 поляки та 2 євреї.

Малописьменних було 4 особи, з початковою освітою – 37, з неповною середньою та середньою – 5.

Серед заарештованих було 10 робітників, 17 селян, 4 службовці та 15 військовослужбовців.

Було звинувачено в членстві ОУН 31 чоловік, в проведенні антирадянської агітації – 6, в членстві польської повстанської організації – 2, інші в шпіонажі на користь других держав.

3 міста Косова були заарештовані Балагурак Микола Васильович, Богач Василь Іванович, Горбовий Михайло Іванович, Кремер Соломон Іослович, Мазуркевич Тадеуш-Ян Казимирович, Матійчак Степан Онуфрійович, Кабин Іван Васильович, Трумер Мойсей Ісакович.

Серед косів'ян до розстрілу були засуджені Мазуркевич Тадеуш та Богач Василь. Згідно даних про реабілітацію розстріл Василю Богачу було замінено на 10 років позбавлення волі та 5 років поразення в правах.

З заарештованих в 1941 році до Косова повернувся тільки Кабин Іван Васильович, який був заарештований 13 березня. Він служив рядовим 277-го окремого зенітно-артилерійського дивізіону 10 козачої дивізії. 25 серпня 1941 року військовим трибуналом Північно-Кавказького військового округу був засуджений на 10 років позбавлення волі та 5 років поразення в правах. На засланні оженився з засудженою латишкою.

З проголошенням України брав активну участь в громадському житті. Був учасником чоловічого народного хору “Гомін”, організатором кредитної спілки “Косівська”, членом “Руху”. Помер в 2009 році на 81 році життя.

З села Старі Кути були арештовані Герцюк Володимир Петрович, Герцюк Дмитро Степанович, Касюк Марія Василівна, Кузьменюк Іван Михайлович, Кушнірук Михайло Никифорович, Павлюк Мирослав Андрійович.

До розстрілу були засуджені Герцюк Володимир, Кузьменюк Іван та Павлюк Мирослав. На 10 років позбавлення волі та 5 років поразення в правах були засуджені Герцюк Дмитро Степанович, Кушнірук Михайло Никифорович, Ковалюк Федір Юрійович та Сендерсь-

кий Омелян Дмитрович. В селі Стопчатів заарештували Бойчука Михайла Федоровича, Грекула Василя Миколайовича, Грекула Юрія Юрійовича, Заячука Михайла Миколайовича, Іванюка Юрія Ілліча, Козакевича Петра, Стригунця Петра Миколайовича. Засуджені до розстрілу Бойчук Михайло, Грекул Василь та Іванюк Юрій. 10 років позбавлення волі та 5 років пораження в правах одержали Грекул Юрій та Заячук Михайло. Козакевич Петро та Стригунець Петро були засуджені на 9 років позбавлення волі та 5 років пораження в правах.

В селищі Яблунів заарештували Атаманюка Івана Юрійовича, Котлярчука Дмитра Миколайовича, Ковальчука Ілька Михайловича та Савченка Казимира Дмитровича. На час арешту Атаманюк Іван, Котлярчук Дмитро та Савченко Казимир служили в армії. Атаманюк Іван військовим трибуналом військ НКВС Саратовської області був засуджений до розстрілу. Котлярчука Дмитра Військовим трибуналом Закавказького військового округу засуджено на 10 років позбавлення волі та 5 років пораження в правах. Ковальчука Іллю засуджено на 10 років позбавлення волі та 5 років пораження в правах. Савченко Казимир як учасник польської молодіжної контрреволюційної організації Військовим трибуналом 30-ї запасної стрілецької бригади був засуджений на 7 років позбавлення волі.

З села Бабин були заарештовані Гарасим'юк Микола Васильович, Іванюк Іван Онуфрійович та Лукинюк Василь Лук'янович. Іванюк Іван та Лукинюк Василь були засуджені до розстрілу, а Гарасим'юк Микола одержав 10 років позбавлення волі. Всі три заарештовані були членами ОУН.

В селі Тюдів арештували Воротняків Лук'яна Михайловича і Федора Михайловича та Дарійчука Миколу Максимовича. Військовим трибуналом 12 армії Київського ОВО Дарійчука Миколу засуджено до розстрілу, а братів Лук'яна та Федора Воротняків до 10 років позбавлення волі.

В селі Рожнів заарештували Порчука Михайла Петровича та Сахра Петра Юрійовича. Порчука Михайла військовий трибунал Київського ОВО засудив до розстрілу, який був замінений на 10 років позбавлення волі та 5 років пораження в правах. Сахро Петро працював мотористом Мелітопольської військової авіашколи. Особливою нарадою при НКВС СРСР був засуджений на 10 років позбавлення

волі. Звинуватили його в тому, що він мав намір перейти на бік ворога.

Згідно даних архіву УСБУ є дані про роботу працівників Станіславівського УНКВС в 1939-41 роках. Згідно списку там було 377 працівників. Майже 200 працівників були росіянами, 147 українцями, 20 євреями, 10 — інших національностей.

Встановити членів військових трибуналів 12 армії не вдалося, бо архівні документи цієї інституції недоступні.

В'язнів судили групами від 2 до 40.

Слідчими працювали:

Аксьонов Давид Степанович;

Білоглазов Павло Никифорович, лейтенант держбезпеки нач. слідчої частини УНКДБ;

Буркальов Андрій Олександрович, мол. лейтенант держбезпеки, ст. слідчий УНКДБ;

Бурханов Сергій Акимович, мол. лейтенант держбезпеки ст., слідчий слід. частини УНКДБ;

Грижин Василь Олексійович, лейтенант;

Дмитровський, секретар слідчої частини;

Даценко Іван Іванович, сержант держбезпеки слідчий слід. частини УК КДБ;

Єсипенко Микола Андрійович, сержант держбезпеки, слідчий;

Жадан Степан Тихонович, сержант держбезпеки, слідчий;

Жихорев Олександр Якович, слідчий слід. частини;

Верьовкін Григорій Леонідович, мол. слідчий УНКДБ;

Золотухін Анатолій Михайлович, сержант держбезпеки, ст. слідчий УК КДБ;

Ігнатов М. Г., мол. лейтенант, старший слідчий 3 відділення 3 відділу;

Куліш, сержант, слідчий 3 відділу;

Кривенко Іван Іванович, сержант держбезпеки, слідчий слід. частини УК КДБ;

Куйдін, сержант, слідчий;

Лукашенко, сержант, слідчий слід. відділу;

Лядський Абрам Янкелевич, сержант держбезпеки, слідчий слід. частини УНКВС;

Морозова Клавдія Олександрівна, сержант, слідчий слід. частини;

Осинський Франц Антонович, слідчий слід. частини;

Сільченко Сильвестр Павлович, сержант держбезпеки, слідчий слід. частини;

Синдюков Михайло Федорович, старший слідчий слід. частини УК КДБ;

Сагайдачний Микола Андрійович, сержант держбезпеки, слідчий слід. частини;

Піньков Афанасій Андрійович, сержант держбезпеки, ст. слідчий слід. частини УК КДБ;

Федоренков Петро Іванович, сержант держбезпеки;

Чепиль С. С., мол. лейтенант, слідчий особового управління;

Черенков Олексій Іванович, сержант держбезпеки, ст. слідчий слід. частини УНКВС;

Шаповал Олександр Павлович, ст. слідчий слід. частини;

Шишко Костянтин Романович, слідчий слід. частини УНКВС;

Начальник тюрми №1 Гриценко І. Я., мол. лейтенант держбезпеки 1941 р.;

Начальник тюрми №1 Гомберг Лев Самуїлович, 1940 р.;

Кузін, начальник тюрми, 1941 р.;

Литвинов, лейтенант, начальник ЕКВ;

Пухов, мол. лейтенант, начальник тюрми, 1941 р.

Як згадують колишні в'язні «на допитах при веденні слідства били так, що м'ясо від костей відставало. Підписували все, бо хотіли жити». Та і які могли бути допити, коли слідчі не знали жодного слова по-українськи, а підслідчі, в основному прості сільські хлібороби, що закінчили 1-2 класи «польської школи», не знали ні одного слова по-російськи.

Тяжкий час переживали наші люди. Час, коли за життя ніхто не давав би і ламаного гроша. У 1939 році наших земляків нищили тільки за те, що вони жили під іншим окупантом і як могли боролися з ним.

В ніч з 24 на 29 червня 1940 р. проведено операцію по виселенню біженців з Станіславської області. Планувалося виселити 1224 сім'ї, в них 2638 осіб. Арештовано 82 осіб одиночок.

23 сім'ї при прочісуванні лісів були зловлені.

Творячи злочини над власним народом, комуністична влада дуже ретельно їх приховувала. Місця масових захоронень жертв на жаргоні енкаведистів називають «спецоб'єктами». Першу могилу в Де-м'яновому Лазі знайдено 21 вересня.

Івано-Франківську спеціальну комісію по встановленню місць захоронень жертв репресій 1939-41 років очолив перший заступник голови облвиконкому М. Капітончук, а його заступником став завідувач адмінвідділу обкому КПУ В. Карпенко.

Комісія нараховувала більше 20 чоловік. Її основою були керівники силових структур та колишні працівники НКВС і КДБ із ветеранської організації. 22 січня 1989 року на першому мітингу культурно-наукового товариства «Рух» з уст багатьох промовців лунала критика щодо персонального складу комісії та включення членів Руху в її склад. В кінці серпня 1989 року культурно-наукове товариство «Рух» було запрошене на засідання комісії. Розглядали питання про включення до комісії членів товариства. Заступник голови товариства «Рух» запропонував включити до складу комісії Петра Арсенича, Романа Круцика, Зиновія Думу, Ігоря Андрухів. Проти включення у члени комісії П. Арсенича, Думи та Круцика виступали ветерани Чернов, Єлізаров та заступник голови управління КДБ В. Марченко. Після проведення голосування всі згадані кандидати були включені в склад комісії.

На зборах товариства стояло питання пошуку поховань жертв репресій. Осередок «Меморіалу» при культурно-науковому товаристві «Рух» був створений на початку травня. Пізніше були створені районні осередки Меморіалу. Міський осередок Івано-Франківська очолив Роман Басараб.

Роман Круцик взявся за справу пошуку поховань жертв НКВС 1939-1941 рр.

Ще будучи підлітком, йдучи за грибами в Пасічнянський ліс, один житель с. Пасічна сказав: «Там недалеко є могили, де постріляли багато людей».

Хто і за що постріляв цих людей ніхто не говорив. Одного разу Круцик повертався з Калуша і вирішив пошукати грибів у лісі біля села Павлівка. Грибів не знайшов, але зустрів чоловіка, який пас корів. Він запросив Круцика закурити. У чоловіка в руках була газета

«Сільські вісті», де була надрукована стаття «Биківня». Ярослав Попадинець виявився балакучим чоловіком, який сказав, що і в нас недалеко звідси є такі місця. В жовтні 1939 року, коли він з хлопцями пас корів в куцах, песик знайшов свіжу копану землю і почав її гребти лапами, скавуліти і гавкати. Хтось з хлопців сказав, що то злодії закопали крадене. Розгребли хлопці яму і побачили жіночу голову з білявими косами. Біля неї лежали гуцульський костюм з жовтої шкіри та гуцульський кептарик. Діти повідомили старших що бачили. Голова сільради зв'язався з начальством. Наступного дня біля цієї могили зупинилася «полуторка» і, вдаючи, що ремонтують машину, нікого до себе не підпускали. Вночі закопаних людей перевезли у невідоме місце.

Попадинець розповів, що в липні 1941 року багато жителів села Павлівки ходили дивитись, як німці біля Павлівки розкопували розстріляних перед війною енкаведистами людей. З трьох ям були розкриті дві. На могилах були встановлені хрести.

В 1945 році на могилах вже не було хрестів. Працівники НКВС, повернувшись до Станіслава відразу стали затирати свої злочинні сліди. Декілька років тому у Дем'яновому Лазі проводили меліорацію.

У серпні 1991 року, коли Р. Круцик був заступником голови комісії обласної ради зі з'ясування обставин державного перевороту, так званого ГКЧП, і працював з документами ідеологічного відділу обкому КПУ, були знайдені списки членів КПЗУ Івано-Франківської області. З цих списків дізнаємося, що в лавах КПЗУ існувала добре розвинена агентурна сітка НКВС, яка збирала матеріали на всіх передових жителів Галичини і Волині.

Зі спогадів Богдана Вінтоняка жителя с. Пасічна дізнаємося таке: «Три дні в лазах гудів трактор, а під його шум розстрілювали людей. До лісу привозили і розстріляних в'язнів із станіславської тюрми». Хата Вінтоняка стоїть при дорозі до Лазів. Тому кожного ранку він бачив, що вся вузька дорога скроплена кров'ю.

Свідчення про розстріли в Дем'яновому Лазі давали Степан Федик, Іван Івасюткин, Ольга Бігун, Михайло Припкан, Микола Максимців, Григорій Федик, Ілля Гаврик, Микола Федик, Євгенія Ядвіга. Остання пояснювала таке: «Пасічною поширилась чутка, що

в Дем'яновому Лазі розстрілюють людей. В нашому селі оженився з Ямниці Грицюк. Грицюка НКВС арештував у 1940 році, відразу на весіллі. Однієї ночі багато наших селян чули крик з машини: «Прощай Анно, мене вже не буде». Через рік нещасна Анна померла від туги за чоловіком. Та нічна подія з Грицюком не сходила з уст наших селян до відкриття німцями могил у Дем'яновому Лазі. В 1941 році я була на тих розкопках».

Свідок Ярослав Кантор пояснив таке: «Дуже добре пам'ятаю ті часи. Кожного ранку в ті дні мої сусіди із острахом спостерігали за дорогою, що вела до Дем'янового Лазу. До сходу сонця кров на дорозі дуже яскраво червоніла, а потім на сонці поступово чорніла. Ми, парубки, дуже цікавились нічними рейсами автомобілів у Дем'янів Лаз, але проникнути туди було неможливо. Навколо місць, де розстрілювали людей, на певній відстані було три пояси окопів. Крім окопів, де постійно знаходились вартові, Дем'янів Лаз постійно охороняли вершники. Одного разу хлопці зібралися йти по гриби. Світало. Виходячи з одного подвір'я на дорогу, ми почули шум автомобільного двигуна. Хтось із хлопців порадив вилізти на дах стодоли і подивитися зверху, що везе автомобіль. Ми були дуже вражені побаченим. В кузові автомобіля спереду і ззаду були вартові. Автомобіль був накритий брезентом. Коли в одному місці брезент піднявся, вартовий вдарив прикладом по тому місцю. До нас донісся стогін людини».

На початок вересня 1989 року вже було опитано 14 свідків. В розкопках влітку 1941 року брав участь Данилишин, але він категорично не хотів давати свідчення. Однак Роману Круцику вдалося його вговорити.

Свідчення Володимира Данилишина.

До міста прийшли мадяри, а потім німці. Громада села звернулася до окупаційної влади з повідомленням про поховання в Пасічниському лісі. Тоді мені було 17 років. Навесні 1941 року я вступив до комсомолу. Десь в липні 1941 р. до мене прийшов вїт села (сільський голова) з німцями і повели в Дем'янів Лаз. Разом зі мною вели колишнього голову сільради М. Бандурака. Хто ще був з нами не пам'ятаю, бо думав, що ведуть розстрілювати. Привели нас у ліс, дали лопати і сказали розкопувати ями. Розкопали, здається, дві могили. Були між ними жінки і діти. Жінки в національній одежі, а чоло-

віки переважно в міській — у камізельках. Більше нічого не пам'ятаю».

22 вересня 1989 року на свято Богородиці приблизно о 15 годині прибув екскаватор. Екскаваторник спочатку в першому ряду викопав 14 пробних ям. На прохання свідка Богдана Вінтоняка екскаваторник трохи нижче викопав ще дві ями. Вони нічого не дали. Вінтоняк попросив викопати третю. З неї ківш витяг меліоративні труби. У ямі з'явилася вода. За наступним черпаком ківш витяг залишки одежі, а з ними й людські кості. Звістка про знайдену могилу ще того вечора облетіла всю Пасічну.

В перші дні розкопок людей не вистачало, та і не всі могли працювати з останками. В могилі працювали тільки активісти Меморіалу, культурно-наукового товариства «Рух», а також декілька жителів Пасічної. Через декілька днів було сформовано досить численну групу. Це Ярослав Шевчук, Юрій Жовтула, Діана Бідочко, Тарас Майстришин, Оксана Ольшанська, Іван Гривнак, Федір Ковтун, Богдан Федунів, Богдан Веретко, Любомир Вірстюк, Роман Шевчук, Антін Овчар, Валентин Смолевич, Богдан Вінтоняк, Василь Дяків, Василь Пічур, Ярослав Федик, Володимир Вінтоняк, Степан Федик, Іван Павликівський, Степан Каспрук, Тарас Майстришин. Пізніше вже десятки добровольців пропонували свої послуги.

За постановою М. Даниліва на розкопки прислали судмедексперта О. Левицького. Спочатку до роботи Миколи Даниліва люди ставилися вороже тому, що він був представником влади і казали: «Женіть його звідси». Але Роман Круцик спростував ці заперечення, розуміючи, що тільки офіційні, добре задокументовані, професійно проведені розкопки можуть розкрити всю таємницю, розповісти громадськості України про геноцид в Дем'яновому Лазі.

Наближалася дата підписання пакту Молотова-Ріббентропа. Культурно-наукове товариство «Рух» почало друкувати свою газету. Випускалася газета у Литві. Члени осередку «Меморіалу» Юліан Куйбіда та Петро Коцаба їхали у таємне відрядження своїми автомобілями в Прибалтику і привозили газету. Протягом липня та серпня 1989 року на Прикарпатті були створені міські осередки, районні та міжрайонні організації Народного руху України. 12 серпня 1989 року було створено обласну організацію Народного руху України за пере-

будову. Обережно витягнуті з ями кістки підносили судмедексперту. Він усе оглядав, а слідчий за кожною одежиною чи кісткою складав протокол. Все що витягалось з ями, одяга, взуття, гребінці, ложки, зубні щітки і документи засвідчували, що в могилі лежать жертви НКВС.

Людські кості в ямі лежали в перемішку з одягою. Кістки, за вказівкою медексперта складали в одному місці, а одягу розставляли на траві в іншому.

Спочатку під вечір череп занесли додому до Мирона Веретка. Потім М. Веретко сам згодився взяти на себе нічні чергування. Разом з ним у ніч третього дня розкопок згодився чергувати Роман Шевчук. Він обіцяв виїхати ввечері на чергування своїм «Запорожцем» і це вирішувало питання хоч якогось сховку для сторожів. Ночі вже були прохолодні, та і при появі не багатьох нічних гостей можна було їх відлякати, увімкнувши автомобільні фари. В ямі на небіжчиках лежало багато зимової одяжі. Колишні в'язні ГУЛАГу досить легко відповідали нам на те питання. Власником тієї одяжі були заарештовані НКВС взимку 1941 року.

По камерах в'язниці наглядачі зачитували прізвища в'язнів і казали їм збиратися з речами на станцію. Потім їх виводили з тюремних камер на подвір'я, заганяли в машини і замість того, щоб везти на вокзал, везли в Дем'янів Лаз. Там спецгрупа НКВС приймала тих в'язнів і розстрілювала. У завалену трупами яму зверху кидали їхню одягу, і нові смертники засипали все землею.

Під кінець кожного дня розкопок владика Павло Василик або інший священник відправляли панахиду. Витягуючи з ями кістки, у двох небіжчиків у ротах знайшли ще не зітлілі кляпи. У всіх черепках було в потилиці по два, три вхідні отвори куль.

23 вересня майже всі паперові ящики були заповнені кістками. Речові знахідки — гудзики, сірники, мило, зубні щітки... і шість черепів поклали на шматок поліетилену. 27 черепів розмістили на краю ями на одяжі в'язнів.

Четвертий день розкопок.

На поверхню вже підняли 57 людських черепів.

Було створено редакційну комісію, яка мала висвітлювати хід розкопок. До неї увійшли слідчий криміналіст п. Данилів, п. Андрухів

і п. Круцик. Данилів і Круцик не мали часу займатися цим питанням, а Андрухів був єдиним членом комісії, який мав досить часу і міг висвітлювати трагедію Дем'янового Лазу у пресі. Партійний обов'язок, очевидно, не дозволяв йому цього робити. Через деякий час Андрухів перестав цікавитися розкопками і з'являвся в Дем'яновому Лазі дедалі рідше. Вже після розкопок у виступі по обласному радіо на питання журналіста, чому відійшов від «Меморіалу» Андрухів відповів, що «Меморіал» зайняв однобічну позицію і почав висвітлювати тільки злочини НКВС, забувши про злочини фашизму і бандерівців.

Під кінець п'ятого дня дійшли до половини ями. За всі минулі дні витягнуто з могили 125 людських останків.

На восьмий день розкопок було витягнуто 212 останків.

Останній тиждень на розкопках був найбагатшим на емоції.

Тисячні людські потоки проходили навколо огорожі. На стелажах і на столах лежали людські черепи. Черепів було близько 400.

Друга могила була розташована перпендикулярно до першої на відстані 7 метрів у бік джерела, розміром, як і перша. З неї витягли 204 останки.

Третю яму знайшли таку саму. Вона була на одній лінії з першою. За розміром дещо з одного кінця вужча від першої ями, але трохи довша. З третьої могили вийнято 108 останків.

Майже 40 днів продовжувалися розкопки.

29 жовтня відбулося урочисте перепоховання жертв Дем'янового Лазу.

24-25 жовтня відбулося засідання обласної комісії зі встановлення місць масових жертв сталінських репресій. Крім комісії і п'яти членів «Меморіалу» на засіданні були працівники ідеологічного відділу обкому компартії та працівники правоохоронних органів. Вже з перших виступів стало зрозуміло, що обком КПУ та єпископат РПЦ готують похорон жертв по-своєму. Присутні заявили протест, розуміючи, що все робиться, щоб дезорганізувати населення краю. Офіційна комісія і обком КПУ планували зіткнення двох релігійних конфесій у Дем'яновому Лазі. Демократичні активісти заявили, що коли похорон відбудеться 28 жовтня, то на дорозі в Дем'янів Лаз будуть барикади, а в понеділок нам доведеться не відкопувати, а закопувати нові

жертви. Нарада перетворилася у сварку. А такі члени компартії як П. Кайкан та О. Чернов знову заперечували причетність НКВС до злочинів у Дем'яновому Лазі. Вони були проти урочистого перепоховання жертв.

Другого дня засідання знову почалося з суперечок. М. Капітончук і прокурор області М. Андріуца та ще кілька членів комісії погодилися провести похорон 29 жовтня.

Згідно плану спочатку мала відбутися громадянська панахида, а потім релігійна. За планом на громадянській панахиді прощальні слова мали виголошувати представники «Меморіалу», громадськості, актив, вітчизняні, влада і хтось із рідних.

Від влади громадську панахиду повинен був вести М. Капітончук. З промовою мав виступати заст. голови міськвиконкому В. Грицай. Була суперечка яке духовенство відправлятиме панахиду.

Був узгоджений текст про день перепоховання жертв та текст на камені «Тут буде споруджено пам'ятник жертвам сталінських репресій».

Тоді домовилися, що в Дем'янів Лаз привезуть 3 флагштоки і будуть вивішені всесоюзний, республіканський і наш національний прапор.

Однак виявилось, що єпископ Макарій вже розіслав по всіх парафіях телеграми про те, що перепоховання відбудеться 28 жовтня. На час розкопок ні Макарій, ні його вірні священники жодного разу не були на розкопках.

Телеграмами Макарій збаламутив людей. Люди висловлювали своє обурення вчинком влади УПЦ.

Владика Василик запропонував виставити барикади з двох підвід, а для чергування покласти близько 30-ти голосистих жінок. На ранок автомобільну дорогу, що вела до Дем'янового Лазу було перекрито. Активну учать в підготовці до похорону брали віруючі сіл Загвіздя, Угринова, Павлівки.

За 3 дні до перепоховання приїхали віруючі з Косівського та Калуського районів. В останній день перед похороном ми повісили два дзвони на наспіх зведену з труб дзвінницю. Домовини з людськими остатками опустили в ями. Над кожною ямою залишили по дві домовини, щоб символічно виконати похоронний обряд — опускання до-

мовин. 28 жовтня група віруючих стала на виході дороги з Пасічною в Дем'янів Лаз, щоб зупинити священників РПЦ. О 10-й годині приїхали чотири автомобілі зі священниками УПЦ, одягнутими в ряси і нечисленна громада православних віруючих. З возів запитали: «Куди їдете та ідете?». «На похорон», — відповіли отці. «Але ж похорон відбудеться завтра». «Ми хочемо глянути на розкопки», — хитрували священники. «Тоді знімайте ряси, залишайте і проходите». Вони зняли ряси і пішли.

29 жовтня о 7-й годині ранку всі організатори похорону були в Дем'яновому Лазі. Флагштоки не привезли. На верху археологічної вишки вивісили синьо-жовтий стяг з чорною жалібною стрічкою. О 9 годині з міськвиконкому привезли два державні прапори. Громадську панахиду відкрив заступник голови облвиконкому М. Капітончук. Потім з короткою промовою виступив заст. голови міськвиконкому В. Грицай. Потім виступили Зіновій Дума, політ'язень Степан Угрин і дочка сотника УГА Григорія Голинського Люба Негрич-Голинська.

3. Дума в кінці своєї промови подякував слідчому Миколі Данилізу й експерту Омелянові Левицькому, службовим особам і організаціям, які допомагали їм у розкопках і підготовці похорону. Подякував пожежникам і міліціонерам, єпископові Павлу Василюку і всім, хто прийшов на цей похорон.

Під час розкопок на пам'ятник жертв Дем'янового Лазу було зібрано 79 тис. рублів СРСР. Гроші перевели на ощадну книжку Р. Круцика. Ця сума склала 90328. Потім склали кошти підприємства і окремі особи. Разом з коштами на рахунку Р. Круцика було зібрано 111365 крб.

Після конкурсу на кращий проект пам'ятника жертвам Дем'янового Лазу проведені оплати за виготовлення проектної документації та проведення геодезичних досліджень 27250 крб.

2. Закупівля гранітної плити 69995 крб.
  3. Виготовлення хрестів і ґраток 15000 крб.
  4. Виготовлення кріплень для встановлення дзвонів 1007 крб.
  5. Закупівля двох дзвонів 3110 крб.
- Всього 112445 крб.

У конкурсі на кращий пам'ятник жертвам Дем'янового Лазу переміг скульптор Василь Лендиль.

Фінансування будівництва здійснювалося обласною державною адміністрацією, яку очолював спочатку С. Волковецький, а згодом М. Вишиванок. Споруджувало пам'ятник будівельне управління містобудування (керівник Ігор Олійник).

Урочисте відкриття та освячення пам'ятника відбулося 5 листопада 1998 р.

Розкопки. Документи свідчать в Дем'яновому Лазі.

Жертви Дем'янового Лазу старого кладовища та поховань біля села Посіч Тисменицького району пройшли останній етап через Станіславівську тюрму. В архівах МВС України вдалося віднайти звіти начальників в'язниць про хід евакуації в'язнів західних областей України. Звіт начальника Станіславівської тюрми погано зберігся.

Тут нічого не зрозуміло: В тюрмі було НКГБ забрано 1061 к/р., які на заяві начальника тюрми Грищенко були закопано поруч за межами тюрми в підготовлені для цієї мети ями. Дем'янів Лаз старе кладовище і 5-та школа — це розстріл напередодні війни.

*Косівський міський церковний хор. Світлина від 19. 04. 1936 р.
Зліва направо. I ряд: Юрій Волощук, Михайло Процюк, Мілько Крілик, Василь Захоронко, Микола Порчук, Микола Зіняк;
II ряд: Микола Павлюк, Ярослава Каплин, Олена Довбенчук, Стефанія Кошелюк, регент Йосип Тріска (на його колінах Нунька Довбенчук, сестра Олени Довбенчук), Анна Процюк, Параска Дреботюк (дружина Михайла Каплича), Юлія Шведюк (Москальчук);
III ряд: Петро Бігарій, Катерина Козлюк, Пазина Майданюк, Юлія Пиптюк, Катерина Процюк, Марина Порчук, Міхалова, Юлія Процюк, Анна Гринюк, Михайло Йосипчук, Григорій Кабин.*

АРЕШТИ ЗЕМЛЯКІВ-ЧЕРВОНОАРМІЙЦІВ В 1941-42 РР.

Герцюк Дмитро Степанович, 1919 року народження, житель с. Старі Кути. Служив (в м. Виборг Ленінградської обл. Росія) рядовим 155-ї автобази. Заарештований 28 червня 1941 року. Звинувачення: проводив антирадянську агітацію. Військовим трибуналом 2-го корпусу ППО 20 червня 1941 року засуджений на 10 років позбавлення волі та 5 років позбавлення в правах. Реабілітований 25.03.1959 р. (2530 П).

Грекул Василь Миколайович, 1919 року народження, житель с. Стопчатів Косівського району. Рядовий 7-го окремого механізованого понтонно-мостового батальйону. Заарештований 10 липня 1941 року. Звинувачення: мав намір перейти до німців. Військовим трибуналом Одеського військового округу 29 липня 1941 року засуджений до розстрілу. Розстріляний 6 серпня 1941 року. Реабілітований 08.04.1997 р. (3712 П).

Кабин Іван Васильович, 1919 року народження, житель міста Косова. Рядовий 277 окремого зенітно-артилерійського дивізіону 10-ї козачої дивізії. Звинувачення: член ОУН, заступник керівника районного проводу ОУН. Військовим трибуналом Північно-Кавказького військового округу 25.08.1941 року засуджений на 10 років позбавлення волі та 5 років позбавлення в правах з конфіскацією майна. Повернувся в Косів. Помер в 1999 році. Реабілітований 09.12.1991 р. (7034 П).

Котлярчук Дмитро Михайлович, 1919 року народження, житель селища Яблунів Косівського району, українець, освіта середня. Рядовий 136-го АП. 12.03.1941 року. Звинувачення: член ОУН. Військовим трибуналом Закавказького військового округу 12 липня 1941 року засуджений на 10 років позбавлення волі та 5 років позбавлення в правах з конфіскацією майна. Реабілітований 07.09.1994 (14755 П).

Кремер Соломон Іослович, 1914 року народження, житель міста Косова, єврей. Курсант Київського медичного училища (м. Свердловськ, Росія). Заарештований 11.7.1942 р. Звинувачення: проводив антирадянську агітацію. Військовим трибуналом Свердловського гарнізону 5 вересня 1942 року засуджений на 10 років позбавлення волі та 5 років позбавлення в правах. Реабілітований 03.06.1965 р.

Кушнірчук Михайло Никифорович, 1918 року народження, житель с. Старі Кути Косівського району, українець, освіта початкова. Рядовий 155-ї аеродромної стрілецької роти Ленінградського військового округу. Заарештований 30 червня 1941 року. Звинувачення: член товариства «Луг», проводив антирадянську агітацію. Військовим трибуналом 2-го корпусу ППО 20 липня 1941 року засуджений на 10 років позбавлення волі та 5 років позбавлення в правах. Загинув 21.09.1942 р. в ув'язненні. Реабілітований 25.11.1959 р. (2830 П).

Лисевич Петро Васильович, 1918 року народження, житель с. Вербовець Косівського району, українець, освіта початкова. Рядовий 2944 СП (м. Луга Ленінградської обл., Росія). Заарештований 10 липня 1941 р. Звинувачення: проводив антирадянську агітацію. Військовим Ленінградського військового округу 31 липня 1941 року засуджений на 8 років позбавлення волі та 5 років позбавлення в правах. Реабілітований 02.12.198 р. (5212 П).

Павлюк Микола Іванович, 1919 року народження, житель с. Смодна Косівського району, українець, освіта початкова. Рядовий роти зв'язку 261-го БАО. Заарештований 8 липня 1942 року. Звинувачення: проводив антирадянську пропаганду. Військовим трибуналом 56 авіазагону 31 липня 1942 року засуджений на 7 років позбавлення волі та 2 роки позбавлення в правах. Реабілітований 11.04.1997 р. (15653 П).

Савченко Казимир Дмитрович, 1919 року народження, житель селища Яблунів Косівського району, поляк, освіта середня. Рядовий 1018-го ГАП (Росія). Заарештований 6.05.1942 року. Звинувачення: член польської молодіжної контрреволюційної організації. Військовим трибуналом 30-ї запасної бригади 4.06.1942 року засуджений на 7 років позбавлення волі. Реабілітований 07.04.1994 р. (13778 П).

Сахро Петро Юрійович, 1918 р.н., с. Рожнів Косівського району, українець, освіта середня. Моторист Мелітопольської військової автотанкової бригади. Заарештований 1.08.1942 р. Звинувачення: мав намір перейти на бік ворога. Особливою нарадою при НКВС СРСР 15.01.1944 року засуджений на 10 років позбавлення волі. Реабілітований 23.12.1996 р. (15454 П).

Струк Михайло Дмитрович, 1919 р.н., с. Акрешори Косівського району, українець, малописьменний. Рядовий 7-го окремого механізо-

ваного понтонно-мостового батальйону (м. Рибниця, Молдова). Звинувачення: мав намір перейти до німців. Військовим трибуналом Одеського військового округу 29 липня 1941 року засуджений до розстрілу, місцепоховання невідоме. Реабілітований 06.04.1997 р. (37121 П).

Іван Фокшей

Фокшей Іван Йосипович, 1918 р.н., с. Смодне Косівського району, українець, освіта початкова. Рядовий 94-го СП 21-ї СД (м. Спаськ, Приморський край, Росія). Заарештований 29.05.1941 р. Звинувачення: член ОУН, проводив антирадянську пропаганду. Військовим трибуналом Далекосхідного фронту 28.07.1941 року засуджений до розстрілу. Розстріляний 9.08.1941 року. Реабілітований 24.12.1996 р. (15456 П).

Юрчук Дмитро Михайлович, 1918 р.н., с. Лючки Косівського району. Рядовий 7-го окремого механізованого понтонно-мостового батальйону. Заарештований 10.07.1941 р. Звинувачення: мав намір дезертирувати з армії. Військовим трибуналом Одеського військового округу 29 липня 1941 року засуджений до розстрілу. Розстріляний 6.08.1941 р. Місцепоховання невідоме. Реабілітований 08.04.1997 р. (37121 П).

Косівчанин, що не був репресований

Лелет Євген народився 15 вересня 1913 р. в м. Косові. Член ОУН. Навчався у Львівській політехніці разом з Романом Шухевичем і Степаном Бандерою. Один з небагатьох високоосвічених косівчан. Уникаючи переслідування, проживав на Східній Україні. Там одружився, мав сина Юрія. Потім переїхав у Чернівці. Помер 3 квітня 1993 року. Похоронений на Москалівському цвинтарі у Косові. На будинку, де жили його родичі, встановлена меморіальна дошка. Його дружина Анна проживала на вул. Стефурака. Померла в 2015 році.

НЕВИЛІКОВНИЙ СКАЗ СИСТЕМИ

*Чайть у собі невиліковний сказ,
Щоб тяжко так знущатися над нами
Та ще й всьому звинуватить нас.*

Ліна Костенко

Останнє століття другого тисячоліття по Різдві Христовому називають кривавим. На це тисячоліття випали дві світові війни, численні постійні короткі і тривалі локальні збройні конфлікти на всіх континентах, братовбивчі громадянські війни, жорстокі репресії переможців над переможеними, диктаторів над підданими. Все це забрало сотні мільйонів людських життів. Тому мусимо вшанувати пам'ять тих, хто заплатив муками, власним життям. Відзначивши пам'ять предків, тим самим підведемося з колін і станемо до вільної творчої праці.

У нашій області нема жодного села, щоб у 1939-1941 рр. не було репресованих. У селах Старі Кути та Тюдів репресовано 14 осіб, з них розстріляно 9, в Косові і Рожнові репресовано 26 осіб, з них 9 розстріляно. «Із трьох тюрем м. Станіслава, Коломиї і Печеніжина етаповано 1376 в'язнів, в основному з числа звинувачених за побутові злочини.

З тюрми м. Станіслава звільнено 295, розстріляно 1000, залишилося 647 й етаповано 945 людей, з яких проїхало через Харків на Златоуст 357 в'язнів».

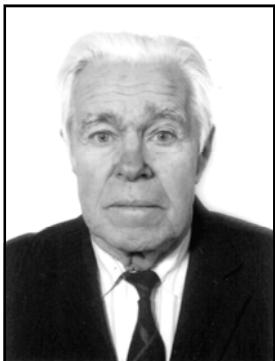
Лютував терор в армії. На початку війни досить було червоноармійців, яких за зневіру у перемозі над німцями, тут же арештовували, а військовий трибунал тут же виносив вирок: за антирадянську пропаганду — розстріл.

Лише влітку 1941 року були розстріляні дванадцять червоноармійців з Косівщини. Судили й без будь-якої причини, за вигаданими звинуваченнями: «Мав намір перейти на бік ворога». Вирок той же — розстріл, рідше — тривалий термін ув'язнення.

Автору даної книги вдалося протягом 20 років спілкуватися з Іваном Васильовичем Кабином, який перебував у концентраційних таборах 16 років. При рості 190 см він у тюрмі важив 49 кг.

З усіх репресованих з Косівського району повернулися додому не більше восьми чоловік.

ПРО АВТОРА

Біблюк Зеновій Іванович народився 15 лютого 1934 року в сім'ї робітників. В 1941 році вступив, а в 1952 році закінчив Косівську середню школу і вступив на лікувальний факультет Станіславського державного медичного інституту, який закінчив у 1958 році.

Був направлений працювати на посаді головного лікаря Брустурівської дільничної лікарні. З серпня 1958 року до серпня 1961 року працював дільничним лікарем.

З жовтня 1961 року до жовтня 2011 року працював у Косівській центральній лікарні спочатку на посаді лікаря-лаборанта, а з березня 1963 року до серпня 1982 року на посаді заступника головного лікаря району з медичного обслуговування населення. У серпні 1982 року був звільнений з посади і працював лікарем методистом.

Лікар першої категорії.

Брав активну участь у громадському житті. Голова клубу інтелігенції ім. І. Пеліпейка. Учасник народної хорової капели «Гуцульщина» та чоловічого хору «Гомін». Делегат першого Європейського з'їзду українських лікарських товариств. Учасник 5 з'їздів українських лікарських товариств у Львові, Чернівцях, Полтаві, Івано-Франківську, Львові, Трускавці.

Написав книжки «Возвеличені талантом» (2007), «100 років Косівській лікарні» (2008), «Окрилена піснею» (2009). Вони прославили Косівщину і її талановитих працюючих людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Реабілітовані історією. Івано-Франківська область. Том І. Коломийський і Косівський райони. Лілея НВ. 2000. 654 с.
В. Андрухів, А. Француз. Станіславщина. 1939-1955 рр.

ЗМІСТ

Біль нашої пам'яті	3
Михайло Богач. Дем'янів Лаз	4
Політична ситуація напередодні Другої світової війни	6
Галичина у другій світовій війні	9
Прихід більшовицьких «визволителів».	
Радянізація Західної України	10
Жертви комуністичних репресій з Косівщини	26
Ігор Пелипейко. Двадцять вісім	28
Родина Богачів	34
Родина Горбового	36
Родина Кулешірів	41
Родина Куриленка	44
Трагічна доля Василя Кабина	53
Іван Кабин	54
Родина Никораків	56
про Володимира Максим'юка	60
Родина Порчуків	62
Родина Стринадюків	64
Масові розстріли місцевого населення.	
Дем'янів Лаз	66
Арешти земляків-червоноармійців в 1941-42 рр.	86
Невиліковний сказ системи	89
Про автора	90

Зеновій Библиук. Біль нашої пам'яті.

— Косів. 2017. — 92 с. Ілюстрації.

Косів
"Лисаний Камінь"
2017

Підготовлено до друку 24. 06. 2016. Підписано до друку 24. 06. 2016.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.

Видруковано в ПП «Лисаний Камінь», м. Косів, вул. Незалежності, №28.
Свідоцтво Держ. реєстру серія ІФ № 5083.

Тел/факс (03478) 2-24-91